

Paweł Zajac OMI

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

**RZECZPOSPOLITA I STOLICA APOSTOLSKA
W CZASACH STANISŁAWOWSKICH.
PRZYCZYNKI DO BIOGRAFII NAUKOWEJ
MACIEJA LORETA (1880–1949)**

O mawiając dzieje relacji Stolicy Apostolskiej i Rzeczypospolitej na przełomie XVIII i XIX w., nie można pominąć dorobku Macieja Loreta. Dla okresu panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego wymienić należy następujące prace tego badacza (w porządku chronologicznym publikacji): *Dwaj nuncjusze w Warszawie za Stanisława Augusta, Garampi i Archetti (1772–1784)*¹, *Przyczynek do pobytu nuncjusza Garampiego w Warszawie*², *Kościół katolicki a Katarzyna II, 1772–1784*³, *Zamach na*

¹ „Biblioteka Warszawska” 1905, t. 4, s. 47–60.

² „Kwartalnik Historyczny” 1906, nr 3, s. 502–511. W kolejnym roku Loret opublikował też fragment listu Garampiego, opisujący jego pierwsze wrażenia po przybyciu do stolicy Polski, vide M. Loret, *Nuncjusz Garampi o Warszawie*, „Kwartalnik Historyczny” 1907, nr 4, s. 658–659.

³ Kraków–Warszawa 1910, seria: *Monografie w Zakresie Dziejów Nowożytnych*. Fragmenty ukazały się wcześniej, vide M. Loret, *Kościół katolicki pod rządami Katarzyny II (w dobie pierwszego podziału 1772–1773)*, „Biblioteka Warszawska” 1909, t. 1, s. 263–285 (w monografii jest to *Wstęp*, s. 1–30, bez pierwszego akapitu oraz dłuższego fragmentu s. 7–8, poprawiono też niektóre daty błędnie podane w artykule), oraz s. 434–459 (w monografii jest to rozdział pierwszy – *Utworzenie t. zw. biskupstwa białoruskiego*, s. 31–71, choć z pewnymi modyfikacjami: znaczne partie tekstu na s. 58–63, 64–65, 68–71 są dodatkiem do artykułu z „Biblioteki Warszawskiej”); idem, *Kasata zakonu oo. jezuitów w pierwszym zaborze pruskim*, „Biblioteka Warszawska” 1909, t. 4, s. 145–155 (w monografii jest to rozdział drugi – *Fryderyk II a jezuita*, s. 72–85).

*Stanisława Augusta w świetle źródeł watykańskich*⁴, *Kwestia legalności bytu OO. Jezuitów na Białej Rusi po zniesieniu zakonu w r. 1773*⁵, *Rzym a Polska w początku panowania Stanisława Augusta*⁶, *Watykan a Polska w dobie rozbiorów (1772–1795)*⁷. Jest to zaledwie fragment dorobku pisarskiego autora, którego pełna bibliografia obejmuje studia z zakresu historii politycznej, historii Kościoła, historii sztuki, publicystykę i artykuły popularnonaukowe oraz popularyzatorskie dotyczące nie tylko XVIII i XIX stulecia, ale i czasów wcześniejszych oraz rzeczywistości współczesnej Loretowi.

W 1949 r. Mieczysław Żywczyński stwierdził, iż dorobek Macieja Loreta stanowi istotny oraz w dużej mierze wciąż aktualny, nie przedawniony, wkład w badania nad historią Kościoła w Rzeczypospolitej ostatnich dekad XVIII i pierwszej połowy XIX w.⁸ Opinię tę można podtrzymać i dziś, nawet jeśli wypadałoby stwierdzić niewątpliwy rozwój historiografii dotyczącej tych zagadnień.

Postaci Macieja Loreta poświęcono dotąd kilka biogramów oraz szkiców biograficznych – pisali o nim m.in. Alina Szklarska-Lohmannowa, Rafał Stobiecki i Mirosław Filipowicz⁹, w 1949 r. jego nekrolog opublikował Mieczysław Żywczyński¹⁰. Wymienieni autorzy zgodnie podkreślali wartość dorobku naukowego oraz przywoływali meandry kariery dyplomatycznej i politycznej *eminencji*¹¹, nie wykraczając jednak poza ogólne ujęcia, właściwe dla haseł słownikowych czy encyklopedycznych. Wraz z udostępnieniem przez Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu znacznej

⁴ „Biblioteka Warszawska” 1911, t. 1, s. 541–551.

⁵ „Kwartalnik Historyczny” 1912, nr 1–2, s. 54–82.

⁶ „Przegląd Współczesny” 1927, t. 23, s. 214–235, 501–517.

⁷ „Przegląd Współczesny” 1934, t. 49, s. 337–360.

⁸ Vide M. Żywczyński, *Nekrologia – Maciej Loret*, „Kwartalnik Historyczny” 1949, nr 1–4, s. 332, cytowany przez Mieczysława Wieliczkę w artykule *Maciej Loret i jego działalność w Rzymie w latach „Wielkiej Wojny”*, „Teki Komisji Historycznej Oddziału Lubelskiego PAN” 2009, s. 120.

⁹ A. Szklarska-Lohmannowa, *Loret Sydon Maciej*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 17, z. 4, z. 75, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1972, s. 558–559; R. Stobiecki, *Loret Maciej*, [w:] *Słownik historyków polskich*, red. M. Prosińska-Jackl, Warszawa 1994, s. 307; M. Filipowicz, *Loret Maciej Sydon*, [w:] *Leksykon kultury polskiej poza krajem od roku 1939*, t. 1, red. K. Dybciak i Z. Kudelski, Lublin 2000, s. 224–226.

¹⁰ Vide M. Żywczyński, op.cit., s. 332–334.

¹¹ Nazywano tak nieraz Macieja Loreta, o czym wspomina A. Szklarska-Lohmannowa, *Loret...*, s. 558.

części spuścizny archiwalnej Loreta pojawiła się szansa na nieco dokładniejsze przestudiowanie jego biografii. Z dokumentacji tej skorzystała m.in. Danuta Płygawko, analizując genezę międzynarodowej akcji charytatywnej na rzecz Polaków w 1915 r. pod patronatem papieża Benedykta XV¹², oraz Maciej Wieliczko, opisując zaangażowanie Loreta na rzecz promocji sprawy polskiej we Włoszech w latach 1911–1919¹³. Wiele zagadnień wciąż jednak czeka na pełniejsze opracowanie.

W niniejszym artykule zaprezentowane zostaną wybrane wątki biografii Macieja Loreta jako historyka, ze szczególnym uwzględnieniem jego prac nad stosunkami dyplomatycznymi Stolicy Apostolskiej i Rzeczypospolitej w ostatnich dziesięcioleciach XVIII w. Rozważania te zrodziły się m.in. z pragnienia znalezienia odpowiedzi na pytanie o los dwóch monografii, których publikację historyk zapowiadał¹⁴, a które – jak się wydaje – nie zostały nigdy ukończone, co niewątpliwie uznać należy za stratę dla polskiej historiografii: *Rzym a Polska za Stanisława Augusta (1763–1775)* oraz *Watykan a Polska w dobie rozbiorów (1772–1795)*.

Początki kariery naukowej Loreta związane były z seminarium prowadzonym na Uniwersytecie Lwowskim przez Szymona Askenazego¹⁵, który

miał bardzo wysokie wyobrażenie o roli historyka w społeczeństwie.

[...] Sam chciał być Askenazy gruntownym, ale dostępnym, czytelnym, oddziaływać na możliwie szerokie kręgi odbiorców twórczości naukowej¹⁶.

¹² Vide D. Płygawko, *Benedykt XV dla Polski. 90-lecie papieskiej kolekty 21 listopada 1915 r.*, Poznań 2005.

¹³ Vide M. Wieliczko, *Działalność Biura Informacyjno-Prasowego w Rzymie w latach 1911–1919 w sprawie niepodległości Polski*, „Summarium” 2008, nr 37, s. 55–64. Poszerzona wersja tego tekstu została przez autora opublikowana jako wspomniany już artykuł pt. *Maciej Lorec i jego działalność w Rzymie w latach „Wielkiej Wojny”*, s. 114–126.

¹⁴ Vide niżej, przyp. 43.

¹⁵ O Macieju Lorecie i pewnych charakterystycznych cechach jego dorobku historycznego w kontekście związków z Szymonem Askenazym wspominał już Józef Dutkiewicz w pracy *Szymon Askenazy i jego szkoła*, Warszawa 1958, passim, cytowany przez M. Wieliczkę, *Maciej Lorec i jego działalność...*, s. 120.

¹⁶ J. Dutkiewicz, *Szymon Askenazy...*, s. 50. „Była [...] programowa staranność: przepisy odsunięte na koniec, podane petitum z dużymi skrótami dla oszczędności, dla nienuże-

Wizja ta miała zrealizować się także w życiu jego wybitnego ucznia.

Mocnym oparciem dla twórczości Loreta stały się kwerendy w archiwach watykańskich, prowadzone szczególnie w latach 1905–1906 oraz 1909–1913¹⁷. 21 lutego 1906 r. dyrektor Austriackiego Instytutu Studiów Historycznych w Rzymie, wybitny historyk papieżstwa, Ludwig von Pastor, podpisał zaświadczenie stwierdzające, iż Maciej Loret od lutego 1905 r. *bardzo pilnie i z wielkim znanstwem* prowadził badania, głównie w watykańskim archiwum i bibliotece, nad kościelną i polityczną sytuacją zaistniałą w Rosji po pierwszym rozbiórce Polski. Von Pastor udzielał poparcia staraniom dobrze zapowiadającego się historyka o posadę nauczyciela gimnazjum w Krakowie, która miała mu ułatwić dalsze kwerendy w krakowskich archiwach¹⁸. 13 stycznia 1909 r. podobną rekomendację do C.K. Rady Szkolnej Krajowej we Lwowie skierował na prośbę Macieja Loreta Szymon Askenazy. W opinii stwierdzał, że już w czasie studiów uniwersyteckich Loret *wyróżniał się wybitnie [...] zamilowaniem, pracowitością i uzdolnieniem w kierunku badań historycznych*. Profesor podkreślał *sumienność* badań swego ucznia w archiwach Wiednia i Drezna, które zaowocowały publikacją monografii *Między Jeną a Tylżą*, przyjętej następnie jako praca doktorska na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Lwowskiego, dobrze ocenionej przez recenzentów krajowych i zagranicznych oraz cytowanej przez najwybitniejszych historyków epoki napoleońskiej. Askenazy tłum-

nia czytelnika przeciętnego, zachowane dla fachowców, często nie do rozszyfrowania dla laika”, *ibidem*, s. 51.

¹⁷ Vide A. Szklarska-Lohmannowa, *Loret...*, s. 557.

¹⁸ „In dieser Eigenschaft [als ausserordentliches Mitglied des *Istituto Austriaco di studii storici*] arbeitete er während dieser Zeit namentlich im vatikanischen Archive und in der vatikanischen Bibliothek über die Kirchen-politischen Zustände in dem von Russland bei der ersten Teilung Polens erworbenen Teile Polens in den Jahren 1772–1784, wobei er sein Hauptaugenmerk auf die Errichtung der lateinischen Archidiocesis von Mohilew richtete, darüber fand er hier sehr reiches und interessantes Materiale. Während der ganzen Zeit seines römischen Aufenthaltes hat Dr Loret sich dieser Arbeit mit grösstem Fleisse und guten Sachverständniss gewidmet, so dass ich ihm nur das beste Zeugnis ausstellen kann”. L. von Pastor, Rom, 21 lutego 1906 r., Zakład Narodowy im. Ossolińskich (dalej: ZN Oss.), Archiwum Macieja Loreta (dalej: AML), sygn. 18631/III, k. 31–32. Inwentarz archiwum Macieja Loreta został opublikowany w najnowszym tomie *Inwentarza rękopisów Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu*, t. XX, rękopisy 18631–18996, opr. A. Knychalska-Jaskulska i in., red. E. Ostromęcka, Wrocław 2016.

czył, iż skierował uwagę swego dawnego słuchacza w stronę historii Kościoła katolickiego w Rzeczypospolitej przełomu XVIII i XIX w., gdyż dostrzegł rosnące zainteresowanie tą tematyką ze strony historiografii akatolickiej, pruskiej (z ramienia Akademii Umiejętności Berlińskiej) oraz rosyjskiej (z ramienia Cesarskiego Towarzystwa Historycznego w Petersburgu). Tak zrodził się projekt opracowania historii Kościoła katolickiego w Rosji pod berłem Katarzyny II. Gruntowne badania archiwalne w Rzymie, przeprowadzone przez Loreta pod auspicjami Akademii Umiejętności z Krakowa, przyniosły doniosłe rezultaty, których publikacja miała nastąpić w najbliższych miesiącach (opinię pisano w styczniu 1909 r.). Prof. Askenazy podsumowywał swą rekomendację w następujących słowach:

W konkluzji pozwalam sobie wyrazić przekonanie: 1. że dotychczasowa działalność naukowa dr. Loreta przedstawia się już całkiem poważnie, dała już nauce owoce konkretne i wydaje mu świadectwo dodatnie, jako sumiennemu pracowitemu i uzdolnionemu badaczowi dziejów narodowych; 2. że rokuje ona jak najlepiej o dalszym jego rozwoju naukowym, a mianowicie wskazuje mu w historiografii naszej, stosownie do wymagań specjalizacji ścisłej w historiografii europejskiej, miejsce wybitne, jako specjalistę w zakresie badań nad dziejami Kościoła w Polsce; 3. że wszelkie poparcie udzielane dr. Loretowi, pod względem czy to jego stanowiska nauczycielskiego, czy też w potrzebnym sposobie, o ile sprzyjać będzie jego dalszej działalności naukowej, będzie nie tylko zasłużoną nagrodą za jego wysiłki badawcze, lecz, ułatwiając mu pracę samodzielną, będzie z korzyścią dla nauki historycznej polskiej¹⁹.

Najważniejszym owocem tak pochlebnie ocenionej pracy badawczej była opublikowana w 1910 r. monografia *Kościół katolicki a Katarzyna II, 1772–1784*, poprzedzona drukiem wstępu oraz dwóch pierwszych rozdziałów w „Bibliotece Warszawskiej” z 1909 r. Obok drobnych poprawek kompozycyjnych (vide przyp. 3 w niniejszym artykule) w wersji książkowej skory-

¹⁹ Szymon Askenazy do Wysokiej C.K. Rady Szkolnej Krajowej we Lwowie, Warszawa, 13 stycznia 1909 r., ZN Oss., AML, sygn. 18682/II, s. 181–183.

gowano błędy w zapisie niektórych dat. Obszerną recenzję książki Loreta opublikował w „Kwartalniku Historycznym” z 1911 r. ks. Władysław Chotkowski, przypomniał ją po latach Mieczysław Żywczyński; obaj byli zgodni, iż praca – mimo pewnych usterek i braków – jest niezwykle wartościowa²⁰. Do słabszych stron publikacji recenzenci zaliczyli m.in. brak dostatecznego wykorzystania archiwów krajowych i niemal wyłączną koncentrację na dokumentacji watykańskiej. Przyznawali jednocześnie, że Loret wykonał godną uznania *pracę pionierską*. Sam autor w życiorysie, jaki sporządził w 1920 r. dla Wydziału Personalnego Ministerstwa Spraw Zagranicznych, stwierdził:

Książka pod tytułem „Kościół Katolicki a Katarzyna II” była przedmiotem żywej polemiki, w której wzięli udział: O. Sachs w szeregu artykułów w Przeglądzie Powszechnym (maj–czerwiec 1911), ks. prof. Chotkowski w Kwartalniku Historycznym (zesz. 3/4 1911), K.M. Morawski w Przeglądzie Polskim. Historyk O. Pierling uznał ją jako pracę podstawową dla V-go tomu swego dzieła „La Russie et le Saint Siège”²¹.

W Archiwum Macieja Loreta brak jest brulionu z wstępną redakcją monografii *Kościół katolicki a Katarzyna II*. Jak wynika z fragmentów innych zapisków, opracowywał on pierwsze redakcje swych tekstów w formie rękopisów, na które nanosił liczne poprawki i skreślenia, po czym przepisywał ostateczny tekst na czysto, dołączając na osobnych kartkach stosowną dokumentację źródłową.

Przypisy do pracy *Kościół katolicki a Katarzyna II, 1772–1784* pozwalają stwierdzić, iż podstawą źródłową autora były przede wszystkim Tajne Archiwa Watykańskie, a w nich dwa zespoły związane z działalnością nuncjatury warszawskiej: (1) Nunziatura di Polonia (Nunz. Pol.), tj. archiwum sekretariatu stanu, do którego trafiały oryginalne depesze nuncjusza

²⁰ „Kwartalnik Historyczny” 1911, nr 3–4, s. 517–529; M. Żywczyński, *Nekrologia – Maciej Loret*, s. 333. M. Wieliczko błędnie łączy recenzję Chotkowskiego oraz opinię Żywczyńskiego z artykułem Loreta *Watykan a Polska 1815–1832*, vide M. Wieliczko, *Maciej Loret i jego działalność...*, s. 119–120, przyp. 14.

²¹ M. Loret, Curriculum Vitae do Ministerjum Spraw Zagranicznych, ZN Oss., AML, sygn. 18631/III, k. 19.

i w którym rejestrowano pisma wychodzące (dziś zespół ten oznacza się nazwą Segreteria di Stato, Polonia) oraz Nunziatura Polonia–Russia (Nunz. Pol. Rus.), właściwe archiwum nuncjatury, do którego trafiały oryginalne depeze sekretarza stanu bądź kardynałów przewodzących kongregacjom i w którym rejestrowano pisma wychodzące (dziś zespół ten oznacza się nazwą Archivio Nunziatura, Varsavia). Jest to dokumentacja podstawowa do poznania oficjalnych relacji Stolicy Apostolskiej z dworem warszawskim i petersburskim, wystarczała więc w zupełności do źródłowego ujęcia podstawowych zagadnień związanych z losami katolicyzmu pod berłem Katarzyny II po 1772 r.²² Domagała się jednak uzupełnienia nie tylko o źródła krajowe, o których przypominali recenzenci, ale także kolejne archiwalia watykańskie, które w dalszym ciągu badał Loret. Świadczą o tym m.in. notatki autora na należącym doń egzemplarzu monografii, ukazane w poniższej tabeli na przykładzie rozdziału wstępnego²³:

Notatki Macieja Loreta na egzemplarzu monografii *Kościół katolicki a Katarzyna II, 1772–1784*, komentarze w rozdziale wstępnym

Strona 4. Po zdaniu: <i>Rzym, za pośrednictwem Kongregacji de propaganda fide, miał staranie o potrzeby duchowne tych najdalej na północny wschód wysuniętych placówek katolicyzmu</i> [tj. w Rosji]. [>] ^a	[> <i>Diario</i> [często cyt. jako D] ^b 70 p. 110, 121 <i>D</i> 73 p. 679 sq, 812 <i>D</i> 72 p. 654
Strona 4. Na marginesie, bez odniesienia do konkretnego zdania.	<i>Materiały do dziejów misji w Rosji oprócz Prop.[agandy] v. Koresp.[ondencja] Gar.[ampiego] N.P.R.^c 80–83</i>
Strona 12. Przy akapicie omawiającym plan podziału Rzeczypospolitej opracowany przez Czernyszewa w 1763 r.	<i>Cf. Th[einer] IV, 221.</i>
Strona 14. Przy cytacie z instrukcji Katarzyny II dotyczącej bacznej kontroli majątku i działalności jezuitów, incipit akapitu: <i>Szczególną uwagę zwraca Katarzyna na zakon jezuitów.</i>	<i>Pogłoski o wypędzeniu jezuitów cf. Chotkowski, Hist. Kość. w Galicji I, 69^d.</i>
Strona 15. Po zdaniu: <i>Ostateczny cel jednoczący [chodzi o integrację nowych nabytków Rosji po I rozbiórce z resztą państwa] bez wątplenia już w owej chwili wyraźnie był skryształizowany, jedynie co do środków niektórych, a przynajmniej ich natychmiastowego stosowania, musiano mieć zrazu pewne wątpliwości.</i> [>]	[> <i>Diario</i> 70.553

²² Sporadycznie pojawiają się cytowania innych zespołów archiwalnych bądź archiwów, np. Nunziatura di Germania (s. 218, 225), Archiwum Czarortoryskich w Krakowie, rkps N. 707 (s. 205), Rękopis Ossolineum 386, 2159.

²³ Nie są sygnalizowane drobne znaki graficzne, np. akapity ujęte w nawiasy kwadratowe bez dodatkowego komentarza itp. Egzemplarz książki ze wskazanymi notatkami vide ZN Oss., AML, sygn. 18651/I.

Strona 17. Nad tekstem.	Zabiegi Czernyszewa i Kamaryli o konfiskaty: <i>Diario</i> I.491.
Strona 17. Po zdaniu dot. Czernyszewa: <i>W wiecznych kłopotach finansowych, mocno zadłużony, stale potrzebował pieniędzy. Przyjmował je nie tylko od zaprzyjaźnionego króla pruskiego [...], ale także od innych dworów.</i> [>]	[> <i>Diario</i> 70.598
Strona 18. Nad tekstem, jako komentarz do wdzięczności jezuitów wobec Czernyszewa (do zdań: <i>Ze swej strony wypłacili mu się jezuiti, czem mogli. Jak się zdaje, nie tylko uwielbieniem, wdzięcznością składaną w rymach i prozie, ale prawdopodobnie w sposobie bardziej realnym.</i>) [>]	[> Stan. August o przekupieniu Katarzyny przez jezuitów por. <i>Diario</i> 72 p. 124.
Strona 18. Przy akapicie o Michale Nikiticzu Krecznetnikowie, <i>prawej ręce Czernyszewa, i jego bracie Piotrze, dowódcy wojsk rosyjskich w Polsce w 1767–1769.</i>	Por. <i>Diario</i> 72.551
Strona 19. Pod tekstem (akapit dotyczy gubernatora mohylewskiego od 1772 r., Michała Kachowskiego).	Kachowski ożeniony z Polką: D 70.268 Garampi z nią korespondował.
Strona 21. Na marginesie, obok zdania: <i>Jak zachowało się w owej bądź co bądź ważnej chwili społeczeństwo polskie na B. Rusi, a przede wszystkim przodujące jego warstwy – szlachta i duchowieństwo?</i>	<i>Diario</i> I 397
Strona 22. Na marginesie, przy tekście opisującym reakcję społeczeństwa polskiego na Białej Rusi wobec nowych porządków rosyjskich, zaprowadzanych po I rozbiorze.	<i>Kalinka, Ost. lata panowania St. Augusta, IV 162: W tym samym czasie (tj. wrzesień 1772) przyjechał do Polski gen. Czernyszew objąć w imieniu swego rządu zabraną gwałtem lecz jeszcze legalnie niepozyskaną prowincję, witali go mieszkańcy Białorusi w słowach wyrażających ledwo że nie wdzięczność dla carowej za to, że ich do swego państwa wcielić zamierzyła...</i>
Strona 22. Przy zdaniu: <i>Argumenty jednakże gubernatorów, rozpowszechniane z polecenia Czernyszewa, że wolności szlachty rosyjskiej obecnie nie idą w porównanie z dawniejszymi, że dawniejsze ograniczenia już teraz nie istnieją, że służbę wojskową pozostawia się w Rosyi do woli, że na koniec szlachta polska nie musi wyzbywać się posiadłości za kordonem, przyjmąwszy rosyjskie poddaństwo, podziałaly snąc zachęcająco na chwiejnych.</i> [>]	[> <i>Diario</i> I, 402.
Strona 22. Przy zdaniu: <i>Byli wszakże i tacy, którzy wzbraniaли się złożyć przysięgę, tłumacząc się okolicznością, że traktat między Rzpltą a Rosyą, mocą którego te ziemie miały przejść ostatecznie pod berło rosyjskie, nie został jeszcze zawarty. Ci ostatni należeli bądź do szczupłego szeregu przywiązanych szczerze [>] i rozumnie do Rzpltej patriotów [...], bądź wreszcie do materialnie zainteresowanych właścicieli starostw, którzy chcieli w ten sposób zyskać na czasie i zasięgnąć zwolna języka, [s. 23] jak rząd zamierza postąpić z kwestią starostw.</i>	[> Pocij <i>Diario</i> 70,58
Strona 23. Nad tekstem.	<i>Deputacja wiernopoddańcza w Pet. [ersburgu] Diario</i> I 493, <i>Diario</i> 70, p. 111.
Strona 23. Na marginesie, przy nazwiskach.	[Ogiński, kasztelan wileński] <i>Diario</i> I, 438 [Sołłohub, wojewoda witebski] <i>Diario</i> I 494 sq, <i>Diario</i> 70,144

<p>Strona 23. Na marginesie, przy zdaniu: <i>Jedni z nich, oprócz pozostawionych w Rzpltej fortun, zbyt krępująco związani [>] byli z jej rządem i jako tacy byli dla Rosyi przy stole podziałowym niezbędni drudzy zaś, jak Czartoryscy, pod względem politycznym ubezwładnieni, a z B. Rusią majątkowo tylko w drobnej części związani, dla małych stosunkowo strat materyalnych nie mogli, ani też chcieli porzucić Rzpltej i Warszawy, z którą łączyli ich nie tylko wydatny udział w życiu publicznem, ale także świadoma za obecny stan rzeczy odpowiedzialność.</i></p>	<p>[>] D. 73.807 [przy tekście cytowanym w kolumnie obok, lecz bez wskazania konkretnego miejsca] Starostwo Czart.[oryskiego] na B. Rusi (200 tys. złp) otrzymał Wasyl Czychow [?].</p>
<p>Strona 25. Na marginesie, przy nazwisku ks. Sosnowskiego [>], oraz przy zdaniu: <i>[Jan Stefan Giedroyc] [...] przeglądał korespondencję i donosił o każdym kroku Massalskiego stolnikowi litewskiemu, który po wstąpieniu na tron odplacił mu się nadaniem biskupstwa inflanckiego.</i></p>	<p>[Ks. Konstanty Sosnowski] [>] O <i>sufr. Sosnowskim</i> por. D. 72 p. 397. <i>Dodać o stosunku Gedr. do Siostrz[ęncwicza]; nie chciał temu ost. przekazać jurysdykcji. Por. Garampi do Pusłowskiego, 4/XII 1775.</i></p>
<p>Strona 26. Na lewym marginesie, przy akapicie omawiającym postawę ks. Grzegorza Pusłowskiego.</p>	<p><i>Arch. do Castellego 28/VII 1779. Cf. Garampi do Castellego 6 gen[naio] 1773, Scritt rif. Arch. Prop.¹ Cf. Diario I 473, 504, Diario II, p. 3</i></p>
<p>Strona 26. Przy nazwisku Wodzyńskiego [>].</p>	<p>[Gabryel Wodzyński] [>] <i>Diario 70.144</i></p>
<p>Strona 26. Pod tekstem, komentarz do zdania: <i>W 1780 r. osiągnął Pusłowski cel swoich marzeń – mianowany przez rząd, a przez stolicę apostolską zatwierdzony sufraganem bpa Siostrzencewicza. [>]</i></p>	<p>[>] <i>Nominacja ta mogła nastąpić, gdy dotychczasowy sufragan inflancki Sosnowski zrzekł się urzędu. Archetti wzywa Siostrz[ęncwicza], by mu ułatwił przeprowadzenie procesu kanonicznego Pusłowskiego, por NPR 84^s, p. 259 Arch. do Siostrz. 18/IX 1779. Arch[etti] do Pusł[owskiego] 1/III 1780 (ibidem p. 345) donosi o przeprowadzeniu procesu kan[onicznego] i wzywa do złożenia professionis fidei w ręce prepozyta dźwińskiego Benisławskiego, którego do tego aktu upelnomocnił. Konsekracja Pusł[owskiego] odbyła się w Połocku (w maju 1781?), por Arch[etti] do Towiańskiego. [...], 6 giugno 1781: NPR 85^s, p. 225.</i></p>
<p>Strona 28. Nad tekstem.</p>	<p><i>Początkowo Garampi nie darzył Sm[ogorzewskiego] ufnością – podejrzewał jego prawowierność. Przebijają się to w listach Garamp[iego] do Castellego w jesieni 1772, a nawet jeszcze w 1773, por. także Diario 70, p. 121.</i></p>
<p>Strona 28. Przy zdaniu: <i>Bez wątpienia był Smogorzewski jednym z najwybitniejszych przedstawicieli episkopatu unickiego w XVIII w. i godnym był miejsca w senacie Rzpltej. [>]</i></p>	<p>[>] <i>Diario 69.484</i></p>
<p>Strona 29. Nad tekstem.</p>	<p>Pobyt Smogorzewskiego w Petersburgu <i>Diario 70 p. 149 sq.</i></p>

^a Znak [>] wskazuje miejsce oznaczone przez Loreta w tekście, następnie zaś – w drugiej kolumnie – tekst odnoszący się do tego miejsca zapisany ołówkiem na marginesie. Brak znaku świadczy o tym, że wpis Loreta pojawia się na marginesie, nad lub pod tekstem, bez oznaczenia konkretnego miejsca w danym akapicie.

^b Chodzi o Giuseppe Garampiego *Diarium legationis Polonicae*, Archivio Segreto Vaticano (dalej: ASV), Fondo Garampi, 69–73, 191. Vide H. D. Wojtyśka CP, *Acta Nuntiaturae Polonicae, t. 1: De fontibus eorumque investigatione et editionibus. Instructio ad editionem. Nuntiarum series chronologica*, Romae 1990 (dalej: ANP I), s. 321.

^c ASV, Arch. Nunz. Varsavia, 80–83 [registry listów Garampiego do różnych adresatów, vide ANP I, s. 321]. W dawnym opisie tomy archiwaliów nuncjatury warszawskiej oznaczano jako Nunz[iatura] Pol[onia] Rus[sia].

^d W. Chotkowski, *Historia polityczna Kościoła w Galicyi za rządów Maryi Teresy*, t. 1, Kraków 1909, s. 69.

^e W. Kalinka, *Ostatnie lata panowania Stanisława Augusta. Dokumenta do historii drugiego i trzeciego podziału, Poznań 1868, [Pamiętniki z ośmnastego wieku, t. 10, cz. 1], rozdział 4: Pierwszy podział (1772–1775)*, s. CLXII.

^f Congregazione Per l'Evangelizzazione dei Popoli, Archivio Storico (dalej: APF), *Scritture riferite nei Congressi*.

^g ASV, Arch. Nunz. Varsavia 84, vide ANP I, s. 324.

^h ASV, Arch. Nunz. Varsavia 85, vide ANP I, s. 324.

Obok notatek uzupełniających Loret zapisywał na stronach swej książki także poprawki. Zdanie: [...] *jurysdykcję zaś nad resztą katolików w cesarstwie otrzymał Siestrzencewicz dopiero później od następcy Garampiego, nuncjusza Archettiego*, autor opatrzył skreśleniami i dodatkami zmieniającymi jego brzmienie w następujący sposób: [...] *jurysdykcję zaś nad misjami w cesarstwie otrzymał Siestrzencewicz od Garampiego jedynie pod postacią quasi inspekcji nad pomienionymi misjami, mocą deputowanej mu przez nuncjusza władzy, co w następstwie potwierdził w tej samej formie następca Garampiego, Archetti*²⁴. Korekta została też dokonana w zdaniu: *Kiedy tak sprawa prekonizacji Siestrzencewicza jako sufragana wileńskiego, na podstawie procesu kanonicznego, zbliżała się już ku końcowi, dowiedział się Garampi, dopiero w czerwcu 1773 r., o zamiarach rządu rosyjskiego względem osoby Siestrzencewicza. Zaznaczone zostało ołówkiem wyrażenie w czerwcu, a na marginesie pojawił się dopisek: mylnie!, bo już w kwietniu, cf. Diario 70.354, 398*²⁵.

Jak wynika z powyższego zestawienia, istotnym źródłem, do którego sięgał Maciej Loret już po opublikowaniu swej monografii, był dziennik Giuseppe Garampiego – *Diarium legationis Polonicae*, w skrócie *Diario Garampi*²⁶. W publikacji dziennik ów został zacytowany jedynie dwukrotnie²⁷.

²⁴ Vide M. Loret, *Kościół katolicki a Katarzyna II, 1772–1784*, s. 63 (ZN Oss., AML, sygn. 175/2000/1).

²⁵ Ibidem s. 51.

²⁶ ASV, Fondo Garampi, 69–73.

²⁷ Vide M. Loret, *Kościół katolicki...*, s. 205, 207.

Ponadto istotne materiały uzupełniające znajdowały się w archiwum historycznym kongregacji *de Propaganda Fide*, w którym Loret zaczął pracować na początku 1910 r.²⁸

Być może dzięki lekturze nowych archiwaliów pojawiały się dodatkowe pytania, na które historyk szukał odpowiedzi, wracając nieraz do badanej już uprzednio dokumentacji nuncjatury warszawskiej. Świadczy o tym drugi zbiór notatek uzupełniających monografię *Kościół katolicki a Katarzyna II*, tym razem zapisanych na osobnych kartkach²⁹. Większość kartek opatrzona jest numerem strony odnoszącym się do pracy *Kościół katolicki a Katarzyna II*, a dzięki analizie treści danej strony publikacji oraz odpowiadającej jej notatki zapisanej na karteczce faktycznie można stwierdzić zbieżność tematyczną³⁰. Niektóre wypisy dotyczą zespołów archiwalnych, które w ogóle nie były cytowane w monografii, jak choćby archiwum kongregacji *de Propaganda Fide*³¹. Inne zaś pochodzą z zespołów archiwalnych i konkretnych tomów znanych Loreto w trakcie prac nad monografią³². Żaden z tych fragmentów nie znalazł się w sekcji przypisów opublikowanej pozycji, co pozwala przypuszczać, iż są to faktyczne uzupełnienia dokonywane

²⁸ Świadczy o tym wpis na wewnętrznej stronie pierwszej kartki zeszytu z notatkami Loreta: „Pracę w Archiwum Propagandy rozpocząłem dn. 8/I 1910”. Vide ZN Oss., AML, sygn. 18657/I, zeszyt nr 1.

²⁹ ZN Oss., AML, sygn. 18651/II. Znajduje się tam łącznie 96 kartek różnej wielkości, w większości zapisanych jednostronnie.

³⁰ Błędy bywają nieznaczące, np. pierwsza notatka dotyczy opracowania: F. Bertolini, *Clemente XIV e la soppressione dei Gesuiti*, Roma 1886. Widnieje na niej zapisana niebieską kredką cyfra 8. Na stronie 8 pracy *Kościół katolicki a Katarzyna II* mowa jest o stosunku Katarzyny II do Cerkwi prawosławnej w Rosji i dopiero na kolejnej stronie mowa jest o Klemensie XIV i jezuitach. Vide ZN Oss., AML, sygn. 175/2000/2, k. 1. Kolejne kartki, opatrzone napisami szarym ołówkiem „str. 9”, rzeczywiście odnoszą się do Klemensa XIV, vide ibidem, k. 2, gdzie cytowane jest dzieło *Lettere ed altre opere di Clemente XIV Ganganelli*, 2 vol., Firenze 1823.

³¹ Spis źródeł w monografii z 1910 r. wykazuje jedynie Archiwum watykańskie: Nunziatura di Polonia, Nunziatura Polonia–Russia oraz Nunziatura di Germania. Vide M. Loret, *Kościół katolicki...*, s. 199 sq.

³² Np. jako przypis do s. 42 monografii pojawia się karteczka z notatką: „Nunz. Pol. 312, f. 40, cifra [w prawym górnym rogu: „ew. do skop.”] Garampi do Pallaviciniego, 20 gen. 1773, dicifr. li 13 febr.: «Trovomi in gravissima triste zza per un infausto prenuncio che ricevo della futura sorte, che può temersi de' Beni ecclesiastici nella nuova Russia» [dopisek na dole: „całość 3 k p.fr. dobra kość. w zab. rosyj.”]. ZN Oss., AML, sygn. 18651/II, k. 11. Wskazany tu zespół archiwalny był cytowany w pracy *Kościół katolicki...*

już po ukazaniu się jej drukiem, nie zaś materiały warsztatowe gromadzone w trakcie prac nad książką³³.

Uzupełnienia Macieja Loreta do pracy *Kościół katolicki
a Katarzyna II* w formie wypisów na osobnych fiszkach³⁴

1. Bertolini F., *Clemente XIV e la soppressione dei Gesuiti* (N. Ant. 1886, 6). [8]³⁵
2. *Lettere e opere di Clemente XIV Ganganelli*, Firenze 1823, t. I, s. 314, n. 86. [9]
3. c.d.
4. *La vie du Pape Clem. XIV Ganganelli*, 3me ed. Paris 1776 [autor nieznan], s. 329. [9]
5. Funkel I 505 [18]
6. Nunz. Pol. (dalej N.P.) 312, f. 31, Garampi do Pallaviciniego, 16.01.1773 (por. Th.[einer] IV, 516). *Quei deputati e altri...* [22 sq]
7. Gagarin P. Jean, *Les jesuites de Russie...*, 1782. [28]
8. N.P. 312, f. 45. Garampi do Pallaviciniego, 3.02.1773. *Secondo i riscontri che vengono...* [30]
9. Nunziatura Polonia Russia (dalej N.P.R.) 44, p. 114, Pallavicini do Garampiego, 13.03.1773. *Non dubito che a quel soggetto...* [-]
10. Ibid., p. 200, Pallavicini do Garampiego, 17.07.1773. *Quando la corte di Russia...* [-]
11. N.P. 312, f. 40, Garampi do Pallaviciniego, 20.01.1773. *Trovomi in gravissima tristezza...* [42 sq]
12. N.P.R. 44a, f. 312 sq, Pallavicini do Garampiego, 17.07.1773. *Quando la corte di Russia continui...* [42 sq]
13. Archivio di Propaganda Fide (dalej APF), Scritt. Rif. Congr. 11, Postscriptum z listu Garampiego do Castellego, 7.04.1773. *Soggiungo all'accennato di sopra...* [51]
14. [N.P.] Pol. Additamenta XIV, Minute registrate, Pallavicini, 27.03.1773. Cf. Vescovati di Vilna (index di Nunz. di Varsavia). Cf. Odnośną depeszę Pallaviciniego [o prośbie Massalskiego odn. do nominacji Siestrzencewicza]. [51]
15. Garampi do Castellego, 9.02.1774 [bez podania zespołu archiwalnego] *Poche righe e vieppiù...* [57]
16. c.d. *Questo barone di Stackelberg va spargendo...* [57]
17. c.d. *per mezzo dei sioi ministri...*
18. c.d. *codesta Sagra Congregazione...*
19. N.P.R. 81, p. 786 sq. Garampi do Smogorzewskiego, 27.06.1774. *Mgr di Mallo governa finora...* [62]

³³ Część takich materiałów z informacjami na temat osób, zagadnień kościelnych, z zestawami przydatnych chronologii itp. znajduje się w ZN Oss., AML pod sygnaturą 18664/II, T. II. Nie sposób jednak orzec, czy były one gromadzone przed publikacją monografii *Kościół katolicki...*, czy też miały służyć kolejnym publikacjom.

³⁴ ZN Oss., AML, sygn. 18651/I, II. T. II.

³⁵ Notatki są przypisane do konkretnych stron książki, co zaznaczono pogrubioną czcionką w nawiasie kwadratowym. Podany jest *incipit* każdego dłuższego fragmentu przepisane-go przez Loreta. Numery z lewej strony odnoszą się do numeracji kartek sporządzonej przez archiwistę.

20. APF, Scritt. Rif. Congr. 12, Garampi do Castellego, 24.01.1776, *Continuo tuttavia a trattener...* [63]
21. N.P.R. 81, p. 782, Garampi do Smogorzewskiego, 4.06.1774, *Trasmisi ai 28 Feb. Alla S.C. di Prop...* [62]
22. c.d.
23. N.P. 313, f. 393, Czerniewicz do G arampiego 1.12.1773, *Il nostro destino...* [list przepisany w całości] [-]
24. c.d. [list przepisany w całości]
25. c.d. [list przepisany w całości]
26. APF, Scritt. Rif. Congr. [b.n.], Garampi do Castellego, 6.01.1773, *Passo ora...* [stan rzeczy w zab. pruskim] [69]
27. N.P. 313, f. 393, Czerniewicz do G arampiego, 1.12.1773. [skopiować (...) zaznaczyć to, co dop. u Th. 561] [65 sq]
28. N.P. 313, f. 295, Grampi do Pallaviciniego, 3.11.1773 [bez cytatu i informacji] [-]
29. Galatti G., *Friedrich d. Grosse u. die Gesellschaft Jesu*, (Dent. Rev. 1906, I). [73]
30. Jezuci w Prusach, 10/9 1779, 30/X 1779, 4/XII 1779, 1/III 1780, 15/III 1780, 18 IV 1781. [77]
31. N.P.R. 81, p. 174 [dot. jezuitów w Prusach]. [84]
32. N.P.R. 83, p. 395, Garampi do Sagramosy, 14.01.1776, *Ma oh quanto è meglio...* [-]
33. N.P. 314, f. 112, Garampi do Pallaviciniego, 16.02.1774, *Mi permetta V.E. che io...* [95]
34. Sagramoso. Por. wzmianki ciekawe u: Rimieri, *Della rovina di una Monarchia*, Torino 1901. [94]
35. N.P.R. 45a, 320, Pallavicini do G arampiego, 27.06.1775, *Devo credere, che...* (...) Cf. także N.P.R. 45 f. 93, Pallavicini do G arampiego, 28.05.1774, *A coerenza...* [96 sq]
36. Do Sagramosy, N.P. 315 f. 380, Garampi do Pallaviciniego, 29.03.1775, *Finita che sia...* [96 sq]
37. N.P.R. 81, p. 793, Garampi do Smogorzewskiego, 15.08.1774, *È totalmente insusistente...* [118]
38. N.P.R. 81, p. 804, Garampi do Smogorzewskiego, 28.11.1774, *Dalla sudetta sua...* [118]
39. Zawisza z Wiednia [N016] 20.03.1776 [brak zespołu archiwalnego], I.W.O.P.K. ...*Imc Xiądz Archetti nuncyusz do Polski zdaie się pralat znaczny...* [127]
40. Zawisza z Wiednia [N17] 27.03.1776 [brak zespołu archiwalnego], *Imci Xiądz Archetti nuncyusz do Polski wyjedzie stąd jutro do Krakowa, gdzie zabawi przez święta aż do Przewodniej niedzieli*. [koniec] [127]
41. N.P. 312, f. 218, Garampi do Pallaviciniego, 14.04.1773, *Ogniqualvolta il mio successore incontri costi la piena soddisfazione del Marchese Antici e aggiungo ancora quella del Card. Protettore (il quale da certo tempo in qua ha cominciato a crescere di grazia e reputazione in questa Corte) spero che non incontreremo difficoltà. [dopisek do s. 127]* [127]
42. N.P.R. 84, p. 26, Archetti do G arampiego 21.02.1778 i następne, [losy części galicyjskiej diec. krakowskiej] [128]
43. APF, Scritt. Rif. 11, Visconti do Pallaviciniego, 24.02.1774, *Mi è stata motivata l'idea...* [129]
44. Archetti por. Corresp. Diplom. Et Mémoires inédites du Cardinal Maury, 1792–1817, 2 t., Lille 1891. I, 15, 227, 249, 312, 334, 341, 345, 353, II, 347, 348. [127]
45. N.P.R. 83, p. 27, Archetti do Siestrzenczewicza, 11.11.1776 [w sprawie jezuitów]. [130]

46. Archetti do Siestrzencewicza, 19.01.1781. *Quod me prestiturum...* [w sprawie kalendara]. [134]
47. N.P.R. 83, p. 99, Archetti do Smogorzewskiego, 16.11.1776, ...*post multos labores ac contentiones...* [134]
48. N.P.R. 84, p. 15, Archetti do Siestrzencewicza, 5.02.1778, ...*novo ineunte anno...* [136]
49. Należy skopiować! 9.08.1778. Akt pełnomocnitw [...] Siestrz. przez Propag., 447, 451, 452, 461, 463, 468. [141]
50. N.P.R. 84, p. 208, Archetti do Siestrzencewicza, 5.06.1779, [donosi o nadaniu orderu orla białego] [141]
51. N.P.R. 84, p. 241, Archetti do Premosello, 16.08.1779, *Sebbene mi fosse pervenuto...* [147]
52. N.P.R. 84, p. 245 sq., Archetti do Siestrzencewicza, 19.08.1779, ...*Ad extremum suarum litterarum caput...* [Dopiero w liście do Siestrzencewicza z 19 agosto 1779 porusza Archetti na ostatnim miejscu (!) w zakończeniu – po omówieniu innych spraw – postępek jego z 29/VI i czyni to, rzecz dziwna, w sposób zbyt powierzchowny i wcale nie dotkliwy, jakby się bał Siestrzencewicza i liczył z jego wpływami]. [147]
53. N.P.R. 85, p. 473, Archetti do Garampiego, 5.10.1782, *Quanto alla lettera sono assai contento...* [Piatoli]
- [na odwoście]: Cod. D. 6588 Germ. Nunt. Dal 1560–1571, koresp. Kard. Hozjuza z św. Kar. Boromeuszem. [151]
54. N.P.R. 73, bez pag., Antici do Litty, 31.01.1795, *A quest ora la ragione di stato e l'interesse generale del riposo pubblico avran deciso della sorte di Polonia* [154]
55. Antici. G.A. Sala, *Diario Romano, 1798–99: I, s. 114, 144, II, s. 79, III, s. 147* [–]
56. Bib. V. Em. 23.4. B. 2 *Monitore della Repubblica Romana dell'anni 1798–1799*, N. VI, p. 49. [–]
57. *Ibid.*, N. VII, p. 57. [–]
58. *Ibid.*, N. X, p. 85. [–]
59. *Ibid.*, N. XXVI, varietà. [–]
60. A. Verri, *Repubblica Francese, Rep. Cisalpina e cispadana...*, Milano 1862, p. 365. [154]
61. Istruzioni, t. III, *Istruzione per Mons. Nunzio di Varsavia destinato legato apostolico a Pietroburgo nel 1783*, p. 552, *Il secondo punto concerne l'essenzione de' Regolari...* [188]
62. c.d.
63. N.P., 338, p. 290 sq, Archetti do Pallaviciniego, 12/23.01.1784, *Le circostanze presenti...* [skopiować do tej samej sprawy *ibid.*, 337 sq, Arch. do Pall., 26.02/8.03.1784 (tutto)] [–]
64. N.P. 338, p. 337, Archetti do Pallaviciniego, 26.02/8.03.1784, *V.E. si è degno...* [–]
65. c.d.
66. N.P. 338, p. 374 sq, *Prorogatio facultatum supra regulares...*, 12/23.02.1784. Arch. do Pall. 15/26.03.1784. *ibid.* 398 sq. [–]
67. N.P. 338, p. 375 sq, *Decretum pro iudicibus synodalibus...*, 3.02./14.02.1784 [–]
68. c.d.
69. c.d [194]
70. Garampi do Siestrzencewicza, 20.12.1773, *Se con somma consolazione...* [brak sygnatury] [208]
71. c.d. [208]
72. N.P.R. 80, p. 815, *Elenchus Ordinum Regularium* [204]
73. c.d.

74. N.P.R. 84, p. 54, Archetti do Siostrzencewicza, 15.04.1778, *Non mi sono affrettato... [274]*³⁶ [na kartkach numerowanych 76–99 zapisane są bardziej lakoniczne notatki, bez dłuższych cytatów]

Wydaje się prawdopodobne, że Loret brał pod uwagę złożenie do druku drugiego wydania swojej monografii, dlatego czynił notatki z uzupełnieniami bezpośrednio odnoszącymi się do jej treści. Właściwe materiały warsztatowe, notatki i wypisy związane z przygotowaniem książki, a zatem gromadzone przed jej publikacją – o ile można je zidentyfikować – są prawdopodobnie rozproszone w kilku teczkach stanowiących dokumentację całości kwerend archiwalnych Loreta w Watykanie, prowadzonych zarówno przed, jak i po 1909 r.; precyzyjną chronologię poszczególnych etapów kwerendy trudno ustalić.

Omawiana dokumentacja jest znacznie bogatsza treściowo od przypisów zamieszczonych w monografii z 1910 r., nie ogranicza się tylko do kwestii związanych z losami katolicyzmu w Rosji i świadczy o tym, że historyk starannie przygotowywał się do opracowania szerszego studium o relacjach Stolicy Apostolskiej i Rzeczypospolitej w okresie stanisławowskim, a także interesował się dziejami Kościoła katolickiego w wieku XIX.

Najbardziej intrygujące deklaracje autora co do planowanych publikacji dotyczących historii Kościoła i Rzeczypospolitej w ostatnich dekadach XVIII w. pochodzą z 1927 i 1934 r. – w pierwszym przypadku mowa jest o tytule *Rzym a Polska za Stanisława Augusta (1763–1775)*, w drugim tytuł brzmi *Watykan a Polska w dobie rozbiorów (1772–1795)*³⁷. Niestety, teksty

³⁶ W tym przypadku wypis zawiera prawie cały tekst listu przepisane go z rejestru o sygnaturze N.P.R. 84, p. 54. W monografii *Kościół katolicki a Katarzyna II* list ten jest odnotowany w przypisie na s. 275 jako załącznik do depezy występującej w tomie pod sygnaturą Nunz. Pol. 323 i datowany jest na 13 kwietnia 1778 r. Na marginesie swego egzemplarza publikacji autor zanotował: „List ten znajduje się w Reg. N.P.R. 84 p. 54 sq pod datą 15, nie 13 aprile. Cf. raz jeszcze w N.P. 323”.

³⁷ W komentarzu do artykułu *Rzym a Polska w początku panowania Stanisława Augusta*, op.cit., s. 214, 501, czytamy: „Wyjątek z książki p.t. *Rzym a Polska za Stanisława Augusta (1763–1775)*, którą autor przygotowuje do druku na podstawie niewydanych dokumentów z Archiwum Watykańskiego i inn. Źródła i przypisy będą podane w wydaniu książkowym”. Vide etiam M. Loret, *Watykan a Polska w dobie rozbiorów (1772–1795)*, op. cit., s. 337. Przypis mówi: „Rzecz niniejsza jest zarysem książki p.t.: *Rzym a Polska za Stanisława Augusta*, którą autor w najbliższym czasie ogłosi”.

takie, nawet we wstępnych redakcjach, nie zostały dotąd odnalezione. Kilkanaście zachowanych stron rękopisów Loreta, ze znaczną ilością skreśleń i poprawek, można uznać za zarys wstępu do tych prac. Początek jednej z owych mocno „pokreślonych” wersji (łącznie cztery strony tekstu) brzmi następująco:

*Założeniem niniejszej pracy jest wyjaśnić stanowisko Rzymu wobec pierwszego podziału Polski. Temat powyższy – zaznaczmy to z góry – nie był dotychczas przedmiotem naukowego badania. Nie spotkał się nawet z próbą ścisłego omówienia na podstawie tych źródeł, które już ogłoszone, były dostępne dla historyka. Istnieje zaledwie jeden przygodny odczyt w tej materii, natomiast roi się nasza literatura historyczna od uogólnień i nawet wypowiedzeń apodyktycznych na ten temat, które wypadało dorzucić przy sposobności omawiania bądźż całości epoki, bądźż poszczególnych jej faz lub wypadków. Stwierdziliśmy też, że wszystkie te przygodne sądy poparte niewystarczającymi albo najczęściej niepoparte wcale żadnymi dowodami mają znaczenie jednostronne, nie różnią się zgoła między sobą i wszystkie są zgodne we wniosku końcowym, głoszącym, że upadająca Polska dwu tylko oddanych prawdziwie jej sprawie miała przyjaciół, tj. Rzym katolicki i muzułmańską Portę [...]*³⁸.

Druga wersja (zaledwie dwie strony tekstu) rozpoczyna się od tego samego zdania co powyższa, lecz zdanie to przekreślono – autor w istocie całkiem inaczej skonstruował ów pierwszy akapit:

[Założeniem niniejszej pracy jest wyjaśnić stanowisko Rzymu wobec pierwszego podziału Polski]³⁹. W bogatej literaturze dotyczącej pierwszego rozbioru Polski nie poświęcono dotąd miejsca udziałowi,

³⁸ ZN Oss., sygn. 18653/III, k. 57. Niegdyś ów tom archiwaliów opisywano jako „Materiały do niewydanej pracy Macieja Loreta pt. *Watykan a Polska za Stanisława Augusta*”. Był to opis nieprecyzyjny – tom zawiera bowiem także fragmenty pracy *Kościół katolicki w zaborze rosyjskim i w Rosji w latach 1772–1915*.

³⁹ Zdanie przekreślone.

jaki przypadek kurii rzymskiej w ówczesnych wypadkach. Temat powyższy, zaznaczmy to z góry, nie był wcale przedmiotem naukowego badania, nie spotkał się nawet z próbą ścisłego omówienia na podstawie tych źródeł, które już ogłoszone, nastroczały się same historykowi. Pomimo to nie brakuje w naszej literaturze historycznej uogólnień, a nawet wypowiedzi apodyktycznych, które zdawały nieodwołalnie stanowisko kurii rzymskiej do owych wydarzeń. Stwierdziliśmy też, że wszystkie te przygodne lub okolicznościowe sądy nie znajdują potwierdzenia w istotnym stanie rzeczy⁴⁰.

W trzecim przypadku mamy do czynienia z tekstem przepisany na czysto (trzy strony), lecz wydaje się on pozbawiony pierwszych kart. Rozpoczyna się od zdań wskazujących na kontynuację wcześniejszego akapitu:

W stosunkach Polski z Rzymem jest to okres wyjątkowego znaczenia, a w panowaniu Stanisława Augusta decydujący dla dalszych losów Rzpltej. Sprawy kościelno-polityczne i religijne przeważają⁴¹ nad [innymi]⁴² wypadkami [czysto politycznymi]⁴³, co więcej, częstokroć są tych wypadków źródłem i pierwszą przyczyną. Wystarczy wskazać na taki problem, jak kwestia dysydencka i wynikła z niej konfederacja barska, której na zewnątrz nadano charakter wojny religijnej. Z natury rzeczy Rzym nie tylko śledzi za temi zdarzeniami, ale bierze w nich czynny, przeważny udział. Brak oświelenia polityki Watykanu i jego stosunku do Polski w tym okresie stanowi poważną lukę w dziejach stanisławowskich. Dwa pontyfikaty, Klemensa XIII i Klemensa XIV, i trzy nuncjatury, Viscontiego, Duriniego i Garampiego, wypełniają okres powyższy, co samo przez się daje pojęcie o obfitości materiału archiwalnego i bibliograficznego⁴⁴.

⁴⁰ ZN Oss., sygn. 18653/III, k. 56.

⁴¹ Dopisek ołówkiem: „biorą górę”.

⁴² Przekreślono.

⁴³ Dodano. Wcześniejsze przekreślenie i niniejszy dopisek oznaczone tu nawiasem kwadratowym w rękopisie są zanotowane ołówkiem.

⁴⁴ ZN Oss., sygn. 18653/III, k. 107.

Ostatni rękopis z tomu obiecująco oznaczonego w Archiwum Macieja Loreta w Ossolineum jako *Materiały do niewydanej pracy Macieja Loreta pt. „Watykan a Polska za Stanisława Augusta”* to zaledwie 11 stron tekstu przypominającego zarys rozdziału wstępnego. Jego pierwsze zdania brzmią następująco:

Przejdźmy z kolei do innych poruszonych na sejmie konwokacyjnym spraw kościelno-politycznych, w których przejrzyście uwydatnił się stosunek Kościoła do państwa i społeczeństwa polskiego u wstępu do nowego panowania, [a które na równi ze sprawą dys[ydencką] niepokoiły nuncjusza i Kurię]⁴⁵. Opozycja przeciwko duchowieństwu, jego od wieków uprzywilejowanemu stanowisku w Polsce, jego jurysdykcji i wpływowi, to kwestia w 18 w. nie nowa. Wiąże się ona organicznie z postulatami ograniczenia przywilejów duchowieństwa zawartymi w programie egzekucyjnym doby zyguntowskiej, dalej zaś w swej wstecznej kolei z takimiż żądaniem 15 wieku, których wspólnym źródłem było niezadowolenie z wyjątkowego położenia, jakie w państwie i społeczeństwie zdobył sobie Kościół i kler jeszcze ongiś w czasach piastowskich. Społeczeństwo szlacheckie usiłuje już wcześniej uwolnić się od przewagi duchowieństwa w życiu publicznym i ograniczyć jego prerogatywy⁴⁶.

Nie sposób ustalić daty powstania powyższych tekstów. Z pewnością Loret zajmował się problemami kościelnymi okresu stanisławowskiego równoległe do kwerendy nad historią katolicyzmu w Rosji za panowania Katarzyny II. Świadczy o tym jedyna część dokumentacji pracy badawczej Macieja Loreta z tego zakresu tematycznego, wprost powiązana z opublikowanym tekstem. Dotyczy ona artykułu *Zamach na Stanisława Augusta w świetle źródeł watykańskich*⁴⁷. Do brulionu z wstępną rękopiśmienną redakcją tekstu, z licznymi skreśleniami i poprawkami⁴⁸, dołączono kilka-

⁴⁵ Tekst w nawiasie kwadratowym dopisany ołówkiem.

⁴⁶ ZN Oss., sygn. 18653/III, k. 47, całość: k. 47–55v.

⁴⁷ „Biblioteka Warszawska” 1911, t. 1, s. 541–551. Vide ZN Oss., AML, sygn. 18654/II, k. 1–37.

⁴⁸ Ibidem, k. 7–14.

naście kartek z wypisami źródłowymi z archiwów watykańskich. W tekście Loret stwierdzał:

W archiwum watykańskim znalazłem sporo druków i aktów odnoszących się do tej sprawy [zamachu na Stanisława Augusta], pomiędzy nimi kilka nieznanych. Na niektóre z nich chciałbym tu zwrócić uwagę w przekonaniu, że mogą przyczynić się do wyjaśnienia bądź zupełnie niejasnych, bądź mocno zatartych momentów osławionego zajścia⁴⁹.

Wydrukowany w „Bibliotece Warszawskiej” artykuł opatrzony jest dość skromnymi przypisami⁵⁰. Dokumentacja rękopiśmienna zawiera zaś wypisy z następujących źródeł watykańskich:

Wypisy Macieja Loreta dotyczące pracy *Zamach na Stanisława Augusta w świetle źródeł watykańskich*⁵¹

- Diario 73, p. 824, *Credo che forse anche Mgr Durini ne fosse inteso...* [f. 14v.] [N.P.R.⁵² 94], f. 342, Carte spettanti al Lukawski, aggraziato della Vita e spedito sotto altro nome in Italia, dove fu rilegato nella fortezza di Sinigaglia. [niżej notatka sugerująca konieczność odpisania kilku tekstów z N.P.R. 94, f. 353, 354, 356, 357. Wypisy te zostały sporządzone i znajdują się w omawianej dokumentacji] [f. 15r. i następne]
- N.P.R. 94, f. 345, *Franciszek Gregorini 27.01.1774 donosi o przybyciu Kuźmy w tow. O. Mikołaja Zawisławskiego*
- N.P.R. 94, f. 353, Pallavicini do Garampiego, 10.06.1775, *Prosiegue il Castellano di Sinigaglia a far nuovi ufficii pel Giovane Polacco...* [Kuźma]
- N.P.R. 94, f. 354, b.d., [Petycja] [notka Loreta]: Król pozwolił, por. Pallavicini do Garampiego, 26.08.1775, *Giacché...* Kuźma był obowiązany zgłaszać się tylko codziennie u kasztelana... Uwolnienie Kuźmy nie było zupełne i bez zastrzeżeń, por. Pallavicini do Garampiego, 4.11.1775, *Quanto al primo*.
- N.P.R. 94, f. 348, Antici do Ghigiottiego, 5.02.1774, *Ho poi Avvio dall'Emo Sigr. Card. Segr. Di Stato...*; Risposta del Real Gabinetto di Polonia, 2.03.1774, *Ottimamente procede quanto si è determinato...*
- N.P.R. 94, f. 194, Dominikanie do Garampiego (bez daty) [zaprzeczają jakiegokolwiek współnictwa lub współświadomości z niecnym czynem Strawińskiego].

⁴⁹ M. Loret, *Zamach na Stanisława Augusta w świetle źródeł watykańskich*, op. cit., s. 541–542.

⁵⁰ Nunziatura Polonia–Russia, vol. 94, f. 321, 328, 330–341, Diario Garampi, vol. 70, s. 553, 556, 664, vol. 72, s. 330, vol. 73, s. 823 sq.

⁵¹ ZN Oss., AML, sygn. 18654/II, k. 14–37.

⁵² Nunziatura Polonia–Russia.

- N.P.R. 94, f. 321–322, *Lettera che scrissi al P. Regg. del Coll. Potif. Di Vilna nel mandargli la Manifestazione sigillata di Strawiński*, 5.07.1773 [ręką Garampiego], *Involucrum quod mitto...*
- N.P.R. 94, f. 323, *Żaba do Garampiego*, 21.07.1773, [ręką Garampiego: ric. 27 junii] *Mandatum Illmae Excellmae ac Rndmae Dominationis Suae strictissime mihi impositum...*
- N.P.R. 94, f. 324, 15.04.1773, *Vilnae, Remotis omnibus (quamvis coactus arbitriis meis)...*
- N.P.R. 94, f. 325, *Synopsis scriptorum. Scripturae haec mittae sunt...*, f. 330–341, *Widymus z ksiąg grodzkich województwa wileńskiego*, 9.04.1773 – [wyznanie żalu Strawińskiego za wydarzenia z listopada 1771...]
- N.P.R. 94, f. 328, 19.10.1771, *Na list Wasz. Pana odpisuję...*, [Kaz. Pułaski do Strawińskiego, z poleceniem przekazania pism Łukawskiemu i Zembrzuskiemu] [na tej samej karcie drobne notatki: D 69,374, 387; 70,239; 73,823–824 (udział Duriniego); D 70,530sq; 548, 553, 554sq; D 71,637,664, (Durini i zamach – [dodatkowo] 831), 675, 681, 706, 711; D 71,1004; 72, 130, 330. (wyjazd Kuźmy do Włoch).
- N.P.R. 94, f. 329, Kazimierz Pułaski, 15.08.1771, *Daję ten Pass Imc. Panu Strawinskiemu...*
Dłuższe notatki z *Diario Grampiego*, do numerów: 71,637; 69,374; 70,239, 70,530 70,548 70,553 70,554; 72,330; 71,675 71,678 71,681.
- Zdjęcia oryginalnych dokumentów:
- N.P.R. 94, f. 328, Kazimierz Pułaski do Strawińskiego, 19.10.1771, *Na list Wasz. Pana odpisuję...*
- N.P.R. 94, f. 329, Kazimierz Pułaski, 15.08.1771, *Daję ten Pass Imc. Panu Strawinskiemu...*
[2 zdjęcia]

Można przypuszczać, że Loret ok. 1910 r. pracował nad tematyką, która mogła posłużyć do opracowania kolejnych monografii, sygnalizowanych następnie w latach dwudziestych i trzydziestych jako prace już niemal gotowe. Niestety, autor nie zrealizował swych planów wydawniczych dotyczących publikacji studium o Stolicy Apostolskiej i Rzeczypospolitej w okresie panowania Stanisława Augusta. Miał się podobno skarżyć, iż nie może znaleźć w Polsce wydawcy dla swego dzieła⁵³. Jak wspomniano wyżej, w materiałach warsztatowych Loreta przekazanych do Ossolineum nie natrafiono jednak na rękopis czy maszynopis zapowiadanych prac, co każe przypuszczać, że wszystko, co autor zdołał przygotować do druku z zakresu historii Kościoła w czasach stanisławowskich, ujrzało w istocie światło dzienne w formie cytowanych wyżej artykułów. W przeciwnym wypadku rękopisy takie należy uznać za zaginione.

⁵³ Vide M. Żywczyński, *Nekrologia – Maciej Loret*, s. 333.

W Archiwum Macieja Loreta zachował się natomiast rękopis wstępnej redakcji zupełnie innej niewydanej książki wraz z tłumaczeniem na język francuski dwóch jej fragmentów: spisu treści oraz części pierwszego rozdziału. Praca ta – stworzona jeszcze przed 1920 r. – miała nosić tytuł *Kościół katolicki w zaborze rosyjskim i w Rosji w latach 1772–1915*⁵⁴. Fragmentom jej rozdziałów odpowiadają ogłoszone drukiem artykuły: *Kościół katolicki w początku panowania Aleksandra I (1801–1815)*⁵⁵ oraz *Watykan a Polska (1815–1832)*⁵⁶, co żywo przypomina praktykę zastosowaną już przed publikacją pracy *Kościół katolicki a Katarzyna II*, której obszerne fragmenty można było przeczytać rok wcześniej w „Bibliotece Warszawskiej”.

Spis treści niewydanej książki Macieja Loreta, *Kościół Katolicki w zaborze rosyjskim i w Rosji w latach 1772–1915*⁵⁷

- I. Rozbiór Polski i polityka kościelna Katarzyny. Utworzenie tzw. „biskupstwa białoruskiego” (str. 11)⁵⁸. Sprawa ex-jezuitów białoruskich. Oplakany stan zakonów. Nielegalne otwarcie nowicjatu ex-jezuitów (str. 18). Położenie Unii. Ukaz z 28 stycznia 1782 r. o ustanowieniu arcybiskupstwa mohylowskiego. Misyja nuncjusza Archettiego do Petersburga. Kanoniczna erekcja arcybiskupstwa. Rządy Sierżenczewicza jako arcybiskupa (str. 26).
- II.⁵⁹ Położenie Kościoła po drugim i trzecim rozbiórce Polski (str. 31). Misyja Litty do Petersburga i konkordat z Pawłem (str. 40). Departament spraw rzymsko-katolickich (str. 43). Upadek Litty (str. 52). Ex-jezuici w Petersburgu. Śmierć Pawła (str. 26).
- III. Wstąpienie na tron Aleksandra I. Ukaz o rzymsko-katolickim duchownym Kollegium (str. 67). Misyja Arezzy nad Nowę (str. 68). Stan Kościoła katolickiego w Rosji z początkiem XIX w. (str. 76). Przymusowy wyjazd Arezzy z Petersburga. Zerwanie z Rzymem (str. 79). Plan Sierżenczewicza oderwania Kościoła katolickiego w Rosji od Rzymu (str. 85). Stosunki Watykanu z Petersburgiem w dobie napoleońskiej. Poselstwa Tuylla i Ita-

⁵⁴ W Curriculum Vitae z 1920 r. Loret stwierdza: „Ponadto przygotowałem do druku książkę, która obejmie całokształt dziejów Kościoła Katolickiego w b. zaborze rosyjskim od 1772 do czasów najnowszych i 2 tomy szkiców z zakresu stosunków dyplomatycznych Stolicy Apostolskiej z Polską w XVIII i XIX wieku”. M. Loret, Curriculum Vitae..., k. 19.

⁵⁵ „Biblioteka Warszawska” 1913, t. 1, s. 493–520.

⁵⁶ „Biblioteka Warszawska” 1913, t. 2, s. 209–240.

⁵⁷ Vide ZN Oss., AML, sygn. 18652/III, T. I, k. 248–249. Na k. 250–252 znajduje się spis treści w języku francuskim, a na k. 252–266 tłumaczenie francuskie fragmentów pierwszego rozdziału książki.

⁵⁸ Oznaczenia stronice wskazują na ostatnią stronę danego wątku – np. zagadnienie rozbioru Polski i polityki kościelnej Katarzyny oraz utworzenia tzw. biskupstwa białoruskiego omawiane jest do strony 11 łącznie.

⁵⁹ Rozdziału tego brakuje w rękopisie pod 18652/III (T. I i II). Jest on natomiast zachowany w formie brulionu wcześniejszej redakcji tekstu pod sygn. 18653/III, k. 1–46. Niestety, brulion jest dość poważnie uszkodzony.

- lińskiego w Rzymie (str. 92). Towarzystwo biblijne w Rosyi i rola w niem Siostrzencewicza (str. 97). Stan Kościoła w Cesarstwie w chwili śmierci Aleksandra I i Siostrzencewicza (str. 101).
- IV. Kościół katolicki w Królestwie Polskiem pod panowaniem Aleksandra I i Mikołaja I (str. 128).
- V. Kościół katolicki na Litwie i Rusi po r. 1831. Ustawodawstwo antykatolickie (str. 136).
- VI. Watykan a Rosya 1832–1845 (str. 148).
- VII. Podróż Mikołaja I do Rzymu. Konkordat z 1847 r. i jego zastosowanie w praktyce (str. 161).
- VIII. Stan duchowieństwa katolickiego za panowania Mikołaja I. Episkopat (str. 176).
- IX. Wstąpienie na tron Aleksandra II. Misya Mgra Chigięgo do Petersburga (str. 181).
- X. Kościół katolicki w Królestwie polskiem w dobie powstania (str. 199).
- XI. Represye popowstaniowe w Królestwie (str. 214).
- XII. Represye popowstaniowe na Litwie i Rusi (str. 235).
- XIII. Pius IX i powstanie 1863 r. Watykan a Rosya 1863–1883 [do k. 247, dalszego ciągu brak].
- XIV. Czasy najnowsze.

W rękopisie brakuje rozdziału drugiego – zachował się jedynie brulion jego wcześniejszej redakcji, co zaznaczono wyżej. Nie ma ponadto rozdziału ostatniego, który miał obejmować lata 1883–1915.

Maciej Loret sporządził obszerne streszczenie treści omawianej książki. Poszerzył je o zestawienia podstawowych informacji dotyczących zaborów pruskiego i austriackiego – streszczenie to zachowało się w językach polskim i francuskim⁶⁰ i wpisuje się w ożywioną działalność Loreta na rzecz popularyzacji sprawy polskiej w okresie pierwszej wojny światowej.

⁶⁰ M. Loret, *Zarys historyczny Kościoła katolickiego w zaborze rosyjskim*, vide ZN Oss., AML, 18652/III. T. II, k. 1–40. Tekst rozpoczyna się od słów: „Do pierwszego rozbioru Polski stosunki Rosji ze Stolicą Apostolską mają charakter sporadyczny. Liczba katolików w całym imperium rosyjskim nie przekracza za panowania Piotra W.[ielkiego] i w początkach Katarzyny II dziesięciu tysięcy”. ZN Oss., AML, sygn. 18652/III. T. II, k. 2. Na k. 24–34 przedstawiony został *Zarys historyczny Kościoła katolickiego w zaborze pruskim, 1772–1915* [incipit: „Program pruskiej polityki kościelnej wysunięty przez Fryderyka II domagał się zupełnego zespolenia instytucji kościelnych z pruskim organizmem państwowym”], na k. 35–40 *Zarys historyczny Kościoła katolickiego w zaborze austriackim* [incipit: „Z trzech zaborów jedynie Galicja znalazła się w związku z państwem katolickim”]. Tłumaczenie francuskie: *L’Eglise Catholique en Pologne depuis les partages*, vide ZN Oss., AML, sygn. 18652/III. T. II, k. 238 sq. W tej samej teczce znajdują się też opracowania szeregu innych zagadnień, które uznać można za studia przygotowawcze do publikacji książkowej bądź szkice artykułów mniej lub bardziej związanych z tematyką kościelną w okresie rozbiorowym, np. *Historia w krótkim zarysie sprawy unickiej w cesarstwie i kró-*

Wojna z pewnością przerwała prace nad wspomnianą książką, przyniosła też potrzebę bardziej związłego i popularnego ujęcia historii Polski⁶¹. Danuta Adamczyk przypominała słowa Macieja Loreta z listu pisanego w 1913 r. do Stefana Żeromskiego:

[...] ignorancja, na punkcie sprawy polskiej czasami straszliwa. Albo się o nas zgoła nie wie, albo jak najnieprzychylniej, jak najgorzej. Odarto nas ze wszystkiego. Najsmutniej, żeśmy pozwalali, by nas odzierano z dobrego imienia, z honoru. We Włoszech lat osiemdziesiątych mieliśmy pośród starszej generacji wielu przyjaciół i gorących zwolenników. Potem tradycja się urwała. Przyszło pokolenie nowe, które na ogół bardzo słabe ma o nas wyobrażenie. Potrzeba zatem dawną nić nawiązać i szerzyć znajomość naszych spraw w młodszej generacji⁶².

Rok 1913 wydaje się być cezurą w karierze naukowej Macieja Loreta. Opublikował on wówczas ostatnie poważniejsze studia historyczne. Od tam pociągł coraz więcej czasu pracy popularyzatorskiej, związanej z funkcjonowaniem Agencji Prasowej Polskiej w Rzymie⁶³. Cytowane *Curriculum*

lestwie. *Ukaz tolerancyjny* (k. 41–79), *O funduszach kościelnych i majątkach duchownych* (k. 80–86), *Mariawici* (k. 87–91), *Litwa* (k. 92–131), *O Kongr.[egacji] De Prop.[aganda] Fide* (k. 132–162), *O rusyfikacji kościoła katolickiego na Litwie* (k. 163–165), *O rusyfikacji w zachodnich guberniach Rosji* (k. 166–202), *O sytuacji kościoła protestanckiego w Rzeczypospolitej* (k. 203–209), *[O sytuacji prawnej duch. Katolickiego w Rosji]* (k. 209–225), *Synod w Brześciu* (k. 226–233), *Towarzystwo Biblijne w Warszawie 1816* (k. 234–237). W innej teczce znalazł się ponadto zbiór wypisów do zagadnienia *konwersji Aleksandra I na katolicyzm*, vide ZN Oss., AML, sygn. 18652/III. T. I, k. 62–74. Vide etiam ZN Oss., AML, sygn. 18659/III – *Sprawa Kościoła unickiego w zachodnich guberniach Rosji po 1837 r.*

⁶¹ Vide M. Loret, *Attraverso la storia della Polonia*, „L'Eroica” [Milano], 1916, nr 43–47, s. 25 sq. Periodyk o dużych walorach artystycznych, w 1916 r. poświęcony Polsce. Obok tekstu Loreta zawierał utwory m.in. M. Konopnickiej, S. Żeromskiego, A. Mickiewicza oraz reprodukcje obrazów m.in. S. Wyspiańskiego, J. Malczewskiego, L. Wyczółkowskiego.

⁶² Cyt. za: D. Adamczyk, *Europejska promocja Polski i polskiej literatury w przekładach w początku XX wieku*, „Kieleckie Studia Bibliologiczne” 2000, t. 5, s. 30 [online, http://www.ujk.edu.pl/ibib/studia/pdf/5/europejska_promocja.pdf, dostęp: 3 lutego 2015 r.]. W artykule działalność Macieja Loreta opisana jest szeroko, na podstawie niepublikowanej korespondencji z Archiwum Stefana Żeromskiego.

⁶³ Vide M. Wieliczko, *Maciej Loret i jego działalność...*, s. 120 sq.

vitae z 1920 r. nie wykazuje naukowych prac po 1913 r., świadczy też o początku nowego etapu kariery zawodowej Macieja Loreta w służbie dyplomatycznej odrodzonego kraju. Okres ten nie trwał długo, a nieoczekiwana dymisja w 1925 r. pozostawiła w historyku długostrwale poczucie krzywdy⁶⁴. Ogłoszony w 1927 r. artykuł *Rzym a Polska w początku panowania Stanisława Augusta* zwiastował powrót Macieja Loreta do dawnych zainteresowań historycznych, co w niektórych środowiskach przyjęto z zadowoleniem⁶⁵.

Pozostaje odpowiedzieć na pytanie, dlaczego historyk nie wykorzystał swego dotychczasowego doświadczenia oraz znacznej ilości zgromadzonych materiałów źródłowych dotyczących relacji Stolicy Apostolskiej i Rzeczypospolitej w ostatnich dekadach XVIII w., by opracować dzieło mogące przewyższyć znaczeniem monografię *Kościół katolicki i Katarzyna II*. Prawdopodobne wydają się dwie hipotezy. Wspomniano wyżej, iż częścią dziedzictwa szkoły Szymona Askenazego było pragnienie bycia *gruntownym, ale dostępnym, czytany, oddziaływa[nia] na możliwie szerokie kręgi odbiorców twórczości naukowej*⁶⁶. Niewykluczone, iż doświadczenie zaangażowania publicystycznego po 1913 r. dało Maciejowi Loretowi poczucie pożytecznego wykorzystania jego talentu historycznego. To zaangażowanie trwało także w okresie dwudziestolecia międzywojennego, przysłaniając może nieco wcześniejsze zainteresowania okresem stanisławowskim. Przy aktywności publicystycznej na progu Wielkiej Wojny konieczne było przesunięcie chronologiczne własnych zainteresowań w stronę XIX w. oraz problemów Rzeczypospolitej pod zaborami, stosunku zaborców do Polski

⁶⁴ Vide M. Żywczyński, *Nekrologia – Maciej Loret*, s. 333.

⁶⁵ Prof. Władysław Abraham pisał do Loreta ze Lwowa: „Bardzo miłą niespodzianką był dla mnie list Pański, który właśnie otrzymałem. O powrocie kochanego Pana do dawnych prac naukowych dowiedziałem się w Krakowie i bardzo się tem ucieszyłem, bo wiem, że nauka nasza na tem wiele skorzysta, a Kochany Pan znajdzie w tej pracy sporo wewnętrzne zadowolenia. Cieszę się również niemało tem, że Ekspedycja nasza zyskała tak poważnego członka i na zewnątrz o wiele okazalej się będzie przedstawiać niż dotąd. Niestety, stan naszych finansów państwowych stoi na zawadzie jej odpowiedniemu zorganizowaniu, co także wstrzymuje mnie od wyjazdu do Rzymu, bo wolę, aby rozporządzone fundusze były użyte w całości na kontynuację prac rozpoczętych i przyspieszenie wydawnictw”. W. Abraham do M. Loreta, 27 kwietnia 1927 r., ZN Oss., AML, sygn. 18681/III, s. 13.

⁶⁶ J. Dutkiewicz, *Szymon Askenazy...*, s. 50.

oraz relacji narodowościowych na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej. Wy-mownym znakiem takiego zaangażowania Macieja Loreta są nie tylko kon-kretne publikacje, ale świadectwa tego, że był on postrzegany jako autorytet w rozmaitych sporach, w których duże znaczenie miał wizerunek Polski i Polaków. Za przykład posłużyć może egzemplarz broszury pt. *O języku polskim w Kościołach na Litwie* – tłumaczenie litewsko-łacińskiego orygina-łu *Apie lenkų kalbą lietuvos bažnyčiose / De lingua polonica in ecclesiis Lithu-aniae*⁶⁷ – przechowywany w Bibliotece Wróblewskich Litewskiej Akademii Nauk w Wilnie. Autor, prawdopodobnie Jonas Basanavičius, propagator ochrony i promocji języka litewskiego oraz niepodległości Litwy, denuncjo-wał polonizującą działalność części hierarchii i duchowieństwa katolickiego sprzeczną z interesem narodowym Litwinów. Tłumaczenie polskie broszury opatrzone jest licznymi podkreśleniami i uwagami polemicznymi, a między kartkami znajduje się wizytówka Macieja Loreta⁶⁸.

Po zakończeniu pierwszej wojny światowej oraz kilku latach pracy w służbie dyplomatycznej Rzeczypospolitej Polskiej Loret nadal parał się publicystyką, nieraz na zamówienie z kraju. Dość osobliwym jej przykła-dem było zaangażowanie w popularyzację wizerunku Benita Mussoliniego. Korespondencja z biskupem katowickim Stanisławem Adamskim z przeło-mu lat 1936 i 1937, prowadzona w związku z tłumaczeniem i przygotowa-niem do druku pracy *Wartości ducha*, świadczy o tym, iż polski hierarcha był szczerze przekonany do katolicyzmu włoskiego dyktatora, inspirując opracowanie polskiej wersji tej publikacji⁶⁹.

Drugim powodem rezygnacji Loreta z pełnego opracowania stosunków polsko-watykańskich w okresie panowania Stanisława Augusta Poniatow-skiego mogło być oddalenie od archiwów polskich. Zarzut nadmiernego

⁶⁷ [J. Basanavičius], *Apie lenkų kalbą lietuvos bažnyčiose / De lingua polonica in ecclesiis Lithuaniae. Supplex libellus Suae Sanctitati Pio X. Papae omnibusque S.R. Catholicae Ecclesiae Cardinalibus a Lithuanis oblatus*, Kaunę / Caunae 1906, online http://www.epa-veldas.lt/recordDescription/LNB/C1B000_2977869, dostęp: 30 marca 2015 r.

⁶⁸ Vide *O języku polskim w kościołach na Litwie. Memoriał błagalny złożony przez Litwinów Jego Świątobliwości Papieżowi Piusowi X i wszystkim kardynałom św. Rzymskiego Koś-cioła*, Kowno 1906. Egzemplarz w Bibliotece Wróblewskich Litewskiej Akademii Nauk, Vilniaus kapitulos fondas, F43 24838.

⁶⁹ S. Adamski do M. Loreta, 2 grudnia 1936 r.; 15 grudnia 1936 r.; 16 marca 1937 r., ZN Oss, AML, sygn. 18681/III, s. 57–59, 69, 73.

polegania wyłącznie na źródłach watykańskich w przypadku monografii *Kościół katolicki i Katarzyna II* był poważny. Kwerenda krajowa oznaczałaby dłuższą absencję w środowisku rzymskim, z którym Maciej Loret żył się w pełni, a także związał przyszłość swojej rodziny⁷⁰. Stąd jego koncentracja na historii obecności Polaków w Rzymie oraz na pracach z zakresu historii sztuki – wstępem do ważnej monografii *Życie polskie w Rzymie w XVIII w.* stał się opublikowany w języku włoskim szkic poświęcony polskim artystom w Rzymie w XVIII w.⁷¹ Lata trzydzieste XX w. przyniosły ok. 10 publikacji Loreta o podobnej tematyce, dotyczących artystów włoskich i francuskich⁷².

W ten sposób uwaga historyka odwróciła się od czasów stanisławowskich, choć wcześniej poświęcił on im wiele lat kwerend i studiów przygotowawczych. Oprócz omówionej dotąd spuścizny archiwalnej Macieja Loreta wskazać można w tym kontekście na wstępne redakcje artykułów czy rozdziałów, notatki poświęcone specyficznym tematom, wreszcie wypi-

⁷⁰ W liście do Szymona Askenazego z 16 sierpnia 1924 r. Loret tłumaczył niemożność przejścia na placówkę dyplomatyczną z Rzymu do Aten m.in. rozpoczętą edukacją swego syna Tadeusza („Tadzik mój dopiero w lipcu 1925 skończy tutejsze liceum”). Dodawał także: „zwiniecie domu w przeciągu kilku miesięcy po 15 latach pobytu w Rzymie, zwłaszcza w dzisiejszych warunkach, byłoby dla mnie katastrofą”. M. Loret do S. Askenazego, 16 sierpnia 1924 r., ZN Oss, AML, sygn. 18707/II, k. 98.

⁷¹ Vide M. Loret, *Życie polskie w Rzymie w XVIII w.*, Rzym 1930; idem, *Gli artisti polacchi a Roma nel Settecento*, Milano–Roma 1929.

⁷² W zbiorach Ossolineum znajduje się maszynopis życiorysu Macieja Loreta, który być może został opracowany przez jego rodzinę i przekazany Alinie Szklarskiej-Lohmannowej w trakcie jej prac nad hasłem do *Polskiego Słownika Biograficznego* bądź też znajdował się w zbiorach Polskiej Akademii Umiejętności. Fragmenty życiorysu odpowiadają zdaniom zawartym w haśle z PSB, w którym wydają się parafrazowane, m.in.: „W ciągu 45-letniej działalności pisarskiej [Loret] ogłosił kilka książek i kilkadziesiąt prac i studiów z zakresu historii dyplomatycznej, głównie stosunków Watykanu z Polską, oraz z zakresu historii kultury i sztuki. Prace Loreta ogłoszone w języku włoskim wyjaśniały kilka problemów z historii rzymskiego baroku, pchnęły naprzód stan nauki na tym polu i weszły do literatury zagranicznej”. Bibliografia prac z zakresu historii sztuki publikowanych po roku 1930 zawiera następujące tytuły: *L'Architetto Raguzzini ed il Rococo a Roma* (1934), *I Pittori Napoletani a Roma nel Settecento* (1934), *Pier Leone Ghezzi* (1935), *Antonio Allegri da Correggio – twórczość artystyczna* (1935), *Attività ignota di Filippo Juvara a Roma* (1936), *Barwa i światło w malarstwie weneckim XVI wieku* (1937 i 1938), *Z dziejów wpływów francuskich w Rzymie w 18 w.* (1937), *I Francesi a Roma nel primo Settecento* (1937), *Nieznane prace Tadeusza Kuntzego w Rzymie* (1939), *La scalinata della Trinità de' Monti vista dal suo autore* (1942). Vide ZN Oss, AML, sygn. 18631/III, k. 22–23.

sy źródłowe, które przypominają zarys dokumentacji publikacji naukowej. W schematycznym zestawieniu materiały te można sklasyfikować następująco:

Przed 1910 r.	Przygotowania do publikacji monografii <i>Kościół katolicki a Katarzyna II, 1772–1784</i>	Brak dokumentacji jednoznacznie powiązanej z tym etapem prac, choć jej fragmenty mogą znajdować się w innych tomach z wypisami i materiałami źródłowymi.
1910–1913	Uzupełnienia i poprawki do monografii <i>Kościół katolicki a Katarzyna II, 1772–1784</i>	ZN Oss., AML, sygn. 18651/I, II (notatki w książce oraz zestaw fiszek z dodatkowymi wypisami ze źródeł i opracowań – szczegółowe wykazy vide wyżej)
1909–1913	Przygotowania do opracowania studium <i>Kościół Katolicki w zaborze rosyjskim i w Rosji w latach 1772–1915</i> [pierwsze dwa rozdziały dotyczą czasów stanisławowskich]	ZN Oss., AML, sygn. 18653/III (wstępna redakcja drugiego rozdziału) ZN Oss., sygn. 18652/III, T. I (rękopis prawie całego tekstu książki, bez ostatniego rozdziału, spis treści, fragmenty tłumaczone na język francuski) ZN Oss., sygn. 18652/III, T. II (cała teczka) oraz sygn. 18653/III, k. 62–74. (streszczenia, studia przygotowawcze, dotyczące głównie XIX w.) ZN Oss., AML, sygn. 18659/III (wypisy dotyczące unitów)
Ok. 1910 r. oraz po 1925 r.	Przygotowania do opracowania monografii <i>Rzym a Polska za Stanisława Augusta (1763–1775)</i>	ZN Oss., AML, sygn. 18654/II (zestaw fiszek z dłuższymi cytatami ze źródeł, ilustrującymi tekst o porwaniu Stanisława Augusta – szczegółowy wykaz vide wyżej) ZN Oss., AML, sygn. 18664/II, T. II, k. 91–119 (notatki dotyczące spraw kościelnych w Rzeczypospolitej, instytucji, osób itp.) ZN Oss., AML, sygn. 18653/III, k. 47–55, 56–58, 59–61, 110–114 (być może fragmenty wstępnych redakcji pierwszych stron tekstu książki) ZN Oss., AML, sygn. 18660/III, T. I, k. 1–128 (wypisy źródłowe dotyczące spraw kościelnych w pierwszej połowie panowania Stanisława Augusta) ZN Oss., AML, sygn. 18661/I (wypisy dot. spraw kościelnych z diariuszy sejmowych z lat 1748 i 1750 wydanych przez W. Konopczyńskiego)
Przed 1934 r.	Przygotowania do opracowania monografii <i>Watykan a Polska w dobie rozbiorów (1772–1795)</i>	Notatki rozproszone w powyższych tomach, bez jednoznacznego powiązania z planowanym tekstem.

Pomimo zachowanych notatek i szkiców, zestawionych w powyższej tabeli, nie sposób odtworzyć nawet wstępnej redakcji planowanych publikacji książkowych, które Loret zapowiadał w 1927 i 1934 r., choć notatki przezeń zebrane mogą być wartościowe dla badacza podobnej tematyki. O wiele bogatsza dokumentacja pozwoliłaby natomiast na przygotowanie do druku

niedokończonyj pracy *Kościół katolicki w zaborze rosyjskim i w Rosji w latach 1772–1915*. Nawet jeśli publikacja ta nie uzyskałaby kształtu pożądanego przez autora, mogłaby dać okazję do przypomnienia jego dorobku naukowego oraz wniosłaby niewątpliwie wkład w promocję historii i kultury polskiej.

Maciej Loret pozostawił też dość duży zbiór nieopracowanych materiałów źródłowych, zgromadzonych podczas kwerend w archiwach watykańskich. Zasadnicza część tej pracy przypadła na lata 1904–1913⁷³, choć kwerendy zostały podjęte ponownie zapewne ok. 1925 r.⁷⁴ Owoce wysiłków Macieja Loreta w tym wypadku podzielić można na dwie kategorie: są to notatki przygotowawcze, zawierające opisy zawartości poszczególnych zespołów archiwalnych, a także kopie *in extenso* wybranych archiwaliów, w formie rękopisu, maszynopisu oraz zdjęcia.

Nieopracowane wypisy z archiwaliów watykańskich w zbiorach
Macieja Loreta w układzie chronologicznym

Data	Zawartość	Sygnatura ZN Oss., AML i proveniencja
1727	Notatnik z wypisami z „Valesio”, t. 17 i 18 [1727], historia sztuki	18657/I [Zeszyt 12] Varia
1745.09.08	Girolamo Moro CR, Relazione dello stato delle missioni in Polonia e del gran ducato di Lituania e provincie adiacenti.	18656/III, T. I [k. 1–17] APF SC 8
1762–1774	36 wypisów dla lat 1762–1767 18 wypisów dla lat 1768–1772 28 wypisów dla lat 1773–1774	18657/I [Zeszyt 2] APF SC 9–11
1762–1800	Głównie regesty albo krótkie cytaty, z podaniem nr tomu i kart.	18657/I [Zeszyt 1] APF SC
1763.02.26– 1768.11.26	M.in. notatki nt. nominacji kardynalskich, instrukcja dla nuncjusza Duriniego.	18656/III, T. I [k. 245–386] ASV, Nunz. Pol. 238
1763.07.04	Visconti do Torrigianiego (fragment).	18656/III, T. I [k. 387r.–v.] ASV, Nunz. Pol. 275

⁷³ M. Loret, Curriculum Vitae..., k. 18. Autor pisał: „W latach 1904–1913 dzięki kilkakrotnym urlopom mogłem obok służby nauczycielskiej poświęcić się pracy naukowej”.

⁷⁴ Loret informował prof. Abrahama o zmianie na stanowisku prefekta Tajnych Archiwów Watykańskich – w 1925 r. stanowisko to objął Angelo Mercati. Abraham komentował: „Bardzo dobrze się stało, że Mercati objął kierownictwo Archiwum, bo ma on wiele zrozumienia dla pracy naukowej. Zainteresowała mnie bardzo wiadomość, że Kochanemu Panu udało się zrekonstruować archiwum nuncjatury warszawskiej, czy tam oprócz aktów dyplomatycznych znajdują się również akty procesów, jakie się tam toczyły?” W. Abraham do M. Loreta, 27 kwietnia 1927 r., ZN Oss., AML, sygn. 18681/III, s. 14v.–15.

1763.10.22–1764.01.14	Lakoniczne notatki z depesz Viscontiego do Torrigianiego oraz minut odpowiedzi Torrigianiego.	18656/III, T. I [k. 388r.–391r.] ASV, Nunz. Pol. 277
1765 [?]	Riflessioni sopra il dispaccio di Mons. Nunzio di Polonia concernente il sinodo de' Ruteni.	18655/II, T. I [4 k] APF SC 9
1766	Calcagnini do Torrigianiego i odwrotnie. [Sprawy dysydentów w Polsce]	18656/III, T. II [k. 346–358] ASV, Nunz Napoli 288 i 371
1766.01.29–1766.08.20	Wypisy i notatki z depesz Viscontiego do Torrigianiego oraz minut odpowiedzi Torrigianiego.	18656/III, T. I [k. 391r.–396r.] ASV, Nunz. Pol. 278
1766–1769	Na okładce: Lettere della Sag. Congne [di Prop. Fide] dell'anno 1765, 206; Lettere di Mgr. Segrio, anno 1765 207; Anno 1766, 208; Anno 1766, 209; Anno 1767, 210; Anno 1767, 211; Anno 1768, 212; Anno 1768, 213; Anno 1769, 214; Anno 1769, 215 Na s. 1 informacja: <i>Każdemu tomowi: Lettere della S. Congne towarzyszy cieńszy przynajmniej o 1/3 tomu: Lettere di Mgr Segrio di Stato. Tomy te zaopatrzone w indeksa, podobnie jak Atti della S. Congne. Spraw politycznych Lettere poruszają mniej, przeważnie sprawy kość. Wewn. Zależnie od Propagandy. Między tymi pierwsze miejsce przypada tu kościołowi unickiemu w indeksie v. Pod Ruteni. W ogóle Propaganda trzyma się podziału według narodowości: Moscovia, Polonia, Ruteni.</i> [Notatek jest mało, zaledwie 5 stron]	18657/I [Zeszyt 10] APF Lettere 206–214
1767–1768	Fragment większego zbioru notatek [depesze Torrigianiego do Duriniego], numerowane przez autora od 11 do 16, kartki opasuje zielona karteczka, z napisem: <i>Zrazu Durini z Konarskim w dobrych stosunkach! Tor. Do Dur. 6.02.1768.</i> Wydaje się, że to mogą być wstępne wypisy, jakby wskazówki do wykonania pełnych transkrypcji lub zdjęć ⁴ .	18656/III, T. I [k. 239–244] ASV, [Arch. Nunz. Varsavia]
1768.11.30	G. Garampi [notatka]. <i>Il marchese Antici mi ha letta una lettera di Ghigiotti dei 2 novembre in cui dice che Mgr Durini, dopo ricevute le nostre riprensioni, le mette in ridicolo, e che non vuol darla vinta ne a noi ne al re. La corte ne vive in sospetto risguardandolo come un segreto emmissario della Francia: pel quale motivo desiderebbe che N.S. lo allontanasse dal Regno.</i>	18656/III, T. II [k. 375–391] ASV, Fondo Garampi 52
1771.09.30	Garampi do Castellego. [Tylko nagłówki]	18656/III, T. II [k. 344–345] ASV, Nunz. Pol. 311
1772.02.05–1772.06.09	Wypisy i notatki z <i>Registro di lettere scritte da Mons. Garampi.</i>	18656/III, T. I [k. 399r.–414v.] ASV, Nunz. Pol. 285
1772.02.26–1773.03.27	Różni korespondenci do Garampiego.	18656/III, T. II [k. 1–30] ASV, Nunz Pol. Rus. 37
1772.07.27	Opis depeszy z Wiednia, jako przykład traktowania Watykanu przez Wiedeń, w kontekście mianowania Frimiana kardynałem (z komentarzami Loreta).	18656/III, T. I [k. 415] ASV, Nunz. Pol. 284
1772.08.27	Durini do Pallaviciniego. <i>Giunto a questa mia...</i>	18656/III, T. I [k. 397–398] ASV, Nunz. Pol. 283
1772.10.04	Kontrakt na wynajem apartamentu przez Giuseppe Garampiego. <i>Palatium cum duabus condignationibus situm in Platea dicta senatoria...</i> Tom oznaczony jako Polonia 25, f. 223.	18656/III, T. I [k. 234–238] ASV, [Arch. Nunz. Varsavia]

1772.12.16	Garampi do Castellego. [Tylko nagłówki]	18656/III, T. II [k. 344–345] ASV, Nunz. Pol. 311
1772–1775	Duży plik wypisów dot. nuncjatury Garampiego.	18656/III, T. II [k. 167–311] ASV, Nunz. Pol. Russ. 141
1772–1775	Duży plik wypisów dot. nuncjatury Garampiego.	18656/III, T. II [k. 312–321] ASV, Nunz. Pol. Russ. 142
1773.03.08– 1773.03.27	Wypisy z pism Garampiego do różnych osób.	18656/III, T. I [k. 416–423] ASV, Nunz. Pol. 285
1773.07.14	Smogorzewski do Garampiego. <i>Si degnarà Vostra Eccellenza Reverendissima considerare la vigilanza del luogo, in cui vivo...</i>	18655/II, T. I [33 k] APF SC ⁶ 11
1773.12.04	Smogorzewski do Garampiego. <i>Floriano Hrebnicki immediato predecessor mio...</i>	18656/III, T. II [k. 37–39] ASV, Nunz. Pol. Russ. 42
1774.04.16	Decretum Sacrae Congregationis de Prop. Fide habitae 21.03.1774.	18656/III, T. II [k. 37–39] ASV, Nunz. Pol. Russ. 42
1775.03.01	Garampi do [Pallaviciniego]. <i>Fin da Sabato 18 Corrente il ministro Russo...</i>	18656/III, T. I [k. 424–430] ASV, Nunz. Pol. 315
1775.08.12	Pallavicini do Garampiego, ... <i>Questo zelatissimo prefetto...</i>	18656/III, T. II [k. 31–36] ASV, Nunz. Pol. Rus 45
1775.10.30	Pusłowski do Garampiego. <i>Iam ex impulsu...</i>	18656/III, T. II [k. 31–36] ASV, Nunz. Pol. Rus 40
1775–1796	Zeszyt bez okładek. Spis zawartości tomów 102–149 (dawne sygnatury) z zespołu Nunziatura di Polonia.	18657/I [Zeszyt 13] Varia
1776–1780	Vescovati. [kilka dokumentów]	18656/III, T. II [k. 322–343] ASV, Nunz. Pol. Russ. 147
1777–1779	Memoria di presentarsi a Sua Maestà il re di Polonia. <i>Essendo insorte delle gravi turbolenze nelle missioni...</i>	18655/II, T. I [3 k] APF SC 13
1777–1779	[b.d., b.a.] Pro-Memoria. <i>Il clero secolare ruteno è stato lungamente negletto in Polonia...</i>	18655/II, T. I [4 k] APF SC 13
1777–1779	Cytaty, sygnatury i wypisy z korespondencji Archettiego z Castellim.	18657/I [Zeszyt 3] APF SC 13
1778.02.18	Archetti do Castellego. <i>Mons. Sistrzenecwicz vescovo di Mallo in partibus, che peraltro è il solo cattolico vescovo latino residente nei domini russi...</i>	18655/II, T. I [3 k] APF SC 13
1778.06.03	Archetti do Castellego. <i>In questo medesimo proposito fa d'uopo, che io anche riferisca a V.E...</i>	18655/II, T. I [3 k] APF SC 13
1778.12.23	Archetti do Castellego. <i>Giunta qui la nuova della morte dell'arcivescovo unito di Smolensco...</i>	18655/II, T. I [4 k] APF SC 13
1779.07.28	Archetti do Castellego. <i>Subito che col partaggio della Polonia le intere diocesi...</i>	18655/II, T. I [5 k] APF SC 13
1779.08.26	Palalvicini do Archettiego. <i>Lusingandomi che col venturo corriere...</i>	18656/III, T. II [k. 40–44] ASV, Nunz. Pol. Rus. 47
1779.09.03	Copia di lettera della Segreteria di Stato concernente il noviziato de' Gesuiti nell'Alba Russia. <i>Affinché V.S. Illma sia pienamente intesa...</i>	18655/II, T. I [4 k] APF SC 13
1780.01.08	Pallavicini do Archettiego. <i>Riportandomi ad altro foglio...</i>	18656/III, T. II [k. 45–58] ASV, Nunz. Pol. Rus. 48
1780.02.19	Pallavicini do Archettiego. <i>Nel foglio che le compiego...</i>	18656/III, T. II [k. 45–58] ASV, Nunz. Pol. Rus. 48
1780.06.9/20	Copia della lettera di Czernyszew all'arcivescovo di Polocko. <i>Pro intima mea</i> [błędne oznaczenie: Arch. Vaticano, 54]	18656/III, T. II [k. 392–471] ASV, Seg. Stato, Polonia 315

1780.07.19	Archetti do Pallaviciniego, <i>Nella settimana passata non mi pervennero...</i> [błędne oznaczenie: Arch. Vaticano, 54]	18656/III, T. II [k. 392–471] ASV, Seg. Stato, Polonia 315
1780.07.26	<i>Un ecclesiastico latino...</i> [błędne oznaczenie: Arch. Vaticano, 54]	18656/III, T. II [k. 392–471] ASV, Seg. Stato, Polonia 315
1780.07.26	Copia della promemoria da presentarsi al re. <i>Monsieur le marechal...</i> [błędne oznaczenie: Arch. Vaticano, 54]	18656/III, T. II [k. 392–471] ASV, Seg. Stato, Polonia 315
1780.08.05	Pallavicini do Archettiego. <i>Non diversifica punto dalle ben ponderate...</i> ^c	18656/III, T. II [k. 45–58] ASV, Nunz. Pol. Rus. 48
1780.09.16	Pallavicini do do Archettiego. <i>In seguito del calamitoso ragguglio...</i>	18656/III, T. II [k. 418–428] [ASV, Arch. Nunz. Varsavia 48]
1780.10.21	Pallavicini do do Archettiego. <i>Il contemporaneo arrivo...</i>	18656/III, T. II [k. 418–428] [ASV, Arch. Nunz. Varsavia 48]
1780.11.11	Pallavicini do do Archettiego. <i>Quantunque l'articolo...</i>	18656/III, T. II [k. 418–428] [ASV, Arch. Nunz. Varsavia 48]
1780–1785	Cytaty, sygnatury i wypisy z korespondencji Archettiego z Castellim.	18657/I [Zeszyt 4] APF SC 14–15
1781.02.17	Pallavicini do do Archettiego. <i>Essendomi giunti...</i>	18656/III, T. II [k. 418–428] [ASV, Arch. Nunz. Varsavia 48]
1782.07.13– 1783.04.26	Pallavicini do Archettiego. Duży plik wypisów.	18656/III, T. II [k. 59–166] ASV, Nunz. Pol. Rus. 49
1782.10.19	[...]. <i>Per condurre meglio che si porra l'affare dell'arcivescovato di Mohilovia...</i> , od f. 76r do 106r ^d	18656/III, T. II [k. 76–106] ASV, Nunz. Pol. Rus. 49
1786–1790	Considération relativement à l'union des deux Eglises Romain et Grecque, comme aussi à l'égard de la commission pour la détermination des Eglises qui doivent appartenir soit aux Unis, soit aux Non-unis. <i>La conversation que les discours...</i>	18655/II, T. I [6 k] APF SC 16
1786–1799	Drobne wypisy.	18657/I [Zeszyt 5] APF SC 16–17
1787.04.04	Articolo di lettera scritta all'Emin. Signor Cardinale Segretario di Stato. <i>Sua Maestà sie è compiaciuta di farmi comunicare...</i>	18655/II, T. I [2 k] APF SC 16
1787.04.28	A Mons. Nunzio di Varsavia. <i>La sua lettera confidenziale del dì 4 corrente...</i>	18655/II, T. I [3 k] APF SC 16
1800–	Fotokopie	18655/II, T. III APF SC [18–21]
1800–1810	Relazione di Monsignor Litta Arcivescovo di Tebe sopra diversi affari ecclesiastici da lui trattati come Nunzio Apostolico in Polonia, e come ambasciatore di PP. Pio VI alla corte imperiale di Russia. <i>Promosso dalla santa memoria di Pio VI...</i>	18655/II, T. I [k. 82–125] APF SC 18
1800–1810	[Lettera del] procuratore generale dell'ordine Basiliano della congregazione dei Ruteni. <i>Essendo stati pervenuti gl'urgenti motivi di implorare...</i>	18655/II, T. I [3 k] APF SC 18
1800–1835	Drobne wypisy.	18657/I [Zeszyt 6] APF SC 18–19
1802.03.24	Benvenuti do [...]. <i>Prima di fare alcuna rappresentanza...</i>	18655/II, T. I [7 k] APF SC 18

1802.12.24	[...]. <i>Le relazioni che mi sono dato il pensiero di procurarmi...</i>	18655/II, T. I [4 k] APF SC 18
1804.05.01	[...]. <i>In questo foglio sotto 1. Maggio 1804 da Pietroburgo Mons. Arezzo...</i>	18655/II, T. I [3 k] APF SC 18
1804.06.06	Consalvi do [...]. <i>Invio a V.E. l'inserto dispaccio di Pietroburgo...</i>	18655/II, T. I [1 k] APF SC 18
1808–	Varia	18655/II, T. I ASV, N. Vienna 704
1811–1835	Maszynopisy, m.in. sprawozdania nt. sytuacji Polaków pod panowaniem Rosji.	18655/II, T. II [k. 1–192] APF SC 19
1815–1828	Szereg wypisów z listów lub relacji, w nagłówkach wskazywane są najczęściej następujące źródła: ASV Segr. Stato., Sezione Estero, Numero di Rubrica 247 [oraz] 268	18656/III, T. I [k. 18–192] ASV, Segr. Stato
1825 [ok.]	Szereg wypisów z listów lub relacji z ASV, Segreteria di Stato, Sezione Estero, Numero di Rubrica 281, S. Congr egli Affari Ecclesiastici – Polonia.	18656/III, T. I [k. 193–233] ASV, Segr. Stato
1835–	Drobne wypisy.	18657/I [Zeszyt 7] APF SC 20–21
1853	Statistica notizia de omnibus Romano-Catholicis Ecclesiis in Russia situatis.	18655/II, T. II [k. 193–198] APF SC 21
XVIII w.	Sztuka, obrazy, inwestycje, mecenat...	18656/III, T. II [k. 358–375] ASV, Fondo Albani 12
XVIII w.	– Facoltà della Nunz. Di Polonia. – Osservazioni intorno la Nunziatura di Polonia. <i>La Nunziatura di Polonia per le facoltà è par alle più illustri</i> ... – Pro Memoria. <i>Il Nunzio di Polonia che risiede sempre dove è la residenza del Re...</i>	18656/III, T. II [k. 375–391] ASV, Fondo Garampi 52, 85, 250
XVIII w.	Wypisy dotyczące m.in. kasaty jezuitów.	18657/I [Zeszyt 7] Fondo Gesuitico
XVIII w.	Indeks zawartości Fondo Garampi dot. spraw polskich. Np. N. 12 litera C: Elenco dei Protocolli fatti legare dal Nunzio Garampi e lasciati nella Nunziatura di Polonia...; N. 52 – notatka Loreta o znaczeniu tego tomu dla poznania atmosfery w Watykanie w okresie kasaty jezuitów; Od N. 69 – Diario Garampi; 145 – chiavi di cifre in nunziature; 150 – sprawy kamedułów.	18657/I [Zeszyt 8] Fondo Garampi
XVIII w.	Indeks zawartości Fondo Garampi dot. spraw polskich. Od N. 152	18657/I [Zeszyt 9] Fondo Garampi
XVIII– XIX w.	Różne spisy tomów różnych zespołów archiwalnych (m.in. Nunz. Germania), koniec XVIII, pocz. XIX.	18657/I [Zeszyt 11] Varia

^a Incipit pierwszej kartki: „PS Oggi dopo pranzo è qui giunto...”. Dalej daty wraz z pierwszymi słowami notatki: 26.08.1767, Dopo la difusa...; 29.08.1767 ... *Sopra tutto ciò...*; 4.11.1767 [zapowiada na 12.09 ekspedycję breviów, per il Re, per l'ordine vescovile...]; Incipit drugiej kartki: *Elle prepari intanto l'orazione o allocuzione Latina che dovrà fare in essa Dieta...*; 12.09.1767 (f. 172), *Appena ebbi ricevuti ieri altro i fogli di V. Illma in data dei 19 scorso...*; 19.09.1767 (f. 173!), *Pochwala nuncjusza per le diligenze da lei usate...*; [Kolejne daty z bardzo krótkim dopiskiem (najczęściej tylko incipit)]: 26.09.1767 E giunto affatto nuovo...; 10.10.1767 *Qualunque sia – mi vien riferito...*; 17.10.1767 ...Mons. Vescovo di Cracovia e gli altri...; 24.10.1767 *Ojciec św. Modli się all'Altissimo che si degna...* [w sprawie Sołtyka]; 31.10.1767 ... *Qualunque Esser possa...*; 7.11.1767 *L'Ordinario di Venezia – nelle loro disgrazie*; 14.11.1767 *Mi sono in questi ultimi...*; 21.11.1767 *Giacche per...*; 28.11.1767 *w sprawie że Brevia do dworu wiedeńskiego, paryskiego i madryckiego...*; 5.12.1767 *Dai Nu-*

meri di V.S.Illma...; 19.12.1767 Il cordoglio consaputo...; 26.12.1767 Giacchè della religione...; 2.01.1768 Di quanti mali hann...; 6 [? Powinno być 9].01.1768 Posyla un breve facoltativo; 16.01.1768 ... alla distinta e triste relazione...; 13.02.1768 Ieri mi giunse...

^b Skrót: APF – Archivio Storico della Congregazione per l'Evangelizzazione dei Popoli; APF SC – APE, Scritture riferite nei Congressi, Moscovia, Polonia e Ruteni; APE, Scritture Or. – APE, Scritture Originali Riferite nelle Congregazioni Generali; ASV – Archivio Segreto Vaticano; ASV, N. Vienna – ASV, Nunziatura di Vienna; ASV, Arch. Nunz. Varsavia – ASV, Nunziatura di Varsavia; ASV, Seg. Stato, Polonia – ASV, Segreteria di Stato, Polonia; ASV, Nunz. Pol. – ASV, Segreteria di Stato, Polonia; ASV, Nunz Pol. Rus – ASV, Nunziatura di Varsavia.

^c Dodatkowo dwie kartki odręcznych notatek ze wskazaniem fragmentów do przepisania, dla lat 1780/1781.

^d Notatka na k. 107 r.: „skop.[iowano w] paźdz.[ierniku] 1908”.

Zebrane informacje przedstawione zostały w celu choć częściowego odtworzenia warsztatu naukowego Macieja Loreta w wymiarze jego studiów nad historią Kościoła w Rzeczypospolitej w ostatnich dekadach XVIII w. Niestety, z niewielkimi wyjątkami brak jest przede wszystkim pierwszych wersji publikowanych prac, np. monografii *Kościół katolicki a Katarzyna II*. Podobnie – pomijając nieliczne precyzyjne wskazówki – w chwili obecnej nie sposób ustalić chronologii prowadzonych kwerend. Rozstrzygnięcie tych wątpliwości może znajdować się w obszernej korespondencji historyka, która wciąż czeka na swego badacza. Jak wspomniano, powyższe rozważania zrodziły się m.in. z chęci znalezienia odpowiedzi na pytanie, czy w materiałach warsztatowych Loreta nie zachowały się manuskrypty bądź maszynopisy zapowiadanych prac *Rzym a Polska za Stanisława Augusta (1763–1775)* oraz *Watykan a Polska w dobie rozbiorów (1772–1795)*. Wypada w tej kwestii udzielić odpowiedzi negatywnej. Poza szczątkami tekstów oraz stosunkowo bogatym zespołem notatek i wypisów źródłowych w przebadanej dokumentacji nie stwierdzono tego rodzaju obszernych teksów. Skądinąd zapoznanie się z notatkami Loreta może być wskazane dla każdego badacza dziejów kościelnych epoki stanisławowskiej. Istotne informacje źródłowe znajdują się nieraz poza głównymi kolekcjami archiwaliów i jest prawdopodobne, iż Maciej Loret mógł zapisać zdanie lub sygnaturę, która ubogaci współcześnie prowadzoną kwerendę.

BIBLIOGRAFIA⁷⁵

Źródła

Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Archiwum Macieja Loreta:

- sygn. 18631/III [Papiery osobiste i rodzinne Macieja Loreta]
- sygn. 18651/I, II [Maciej Loret: *Kościół katolicki a Katarzyna II 1772–1784. Monografia*. T. I. Druk z notatkami M. Loreta]
- sygn. 18651/I, II [Maciej Loret: *Kościół katolicki a Katarzyna II 1772–1784. Monografia*. T. II. Wypisy źródłowe i luźne notatki]
- sygn. 18652/III [Maciej Loret: *Kościół Katolicki w zaborze rosyjskim i w Rosji w latach 1772–1915*. T. I. Rękopis, spis treści, fragment w j. francuskim]
- sygn. 18652/III [Maciej Loret: *Kościół Katolicki w zaborze rosyjskim i w Rosji w latach 1772–1915*. T. II. Szkice i artykuły dotyczące Kościoła Katolickiego na ziemiach polskich]
- sygn. 18653/III [Materiały Macieja Loreta dot. spraw kościelnych z okresu XVIII i XIX wieku]
- sygn. 18654/II [Materiały dotyczące artykułu Macieja Loreta na temat Konfederacji Barskiej]
- sygn. 18655/II [Materiały źródłowe z Archiwum Watykańskiego przygotowane dla Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie w czasie kampanii tzw. „Ekspedycji Rzymskiej” w latach 1910–1911. T. I–III]
- sygn. 18656/III [Materiały Macieja Loreta dotyczące prac naukowych i działalności naukowej. Wypisy z Archiwum Watykańskiego wykonane na potrzeby Ekspedycji Rzymskiej PAU i badań własnych Loreta w latach 1909–1927. T. I–II]
- sygn. 18657/I [Materiały źródłowe z Archiwum Watykańskiego (13 zeszytów)]
- sygn. 18659/III [Dokumentacja dotycząca Kościoła unickiego w zachodnich guberniach Rosji po 1837 r.]
- sygn. 18660/III [Materiały Macieja Loreta dotyczące prac naukowych. T. I. Notatki i drobne wypisy źródłowe]
- sygn. 18661/I [Materiały Macieja Loreta dotyczące Kościoła. Wypisy z Diariuszy sejmowych w redakcji W. Konopczyńskiego, dla sejmów 1746 i 1748 r.]
- sygn. 18664/II [Materiały warsztatowe Macieja Loreta dotyczące problematyki sztuki włoskiej w XVIII wieku. T. II Wypisy z literatury (...)]
- sygn. 18681/III [Korespondencja Macieja Loreta]
- sygn. 18682/II [Korespondencja Macieja Loreta]
- sygn. 18707/II [Korespondencja Macieja Loreta]

⁷⁵ Bibliografia nie uwzględnia archiwaliów i opracowań cytowanych przez M. Loreta i stanowiących część analizowanej dokumentacji, a także prac M. Loreta z zakresu historii sztuki publikowanych po roku 1930 i wymienionych w przypisie nr 80.

Opracowania

- [Basanavičius J.], *Apie lenkų kalbą lietuvos bažnyčiose / De lingua polonica in ecclesiis Lithuaniae. Supplex libellus Suae Sanctitati Pio X. Papae omnibusque S.R. Catholicae Ecclesiae Cardinalibus a Lithuanis oblatus*, Kaunę / Caunae 1906, online http://www.epaveldas.lt/recordDescription/LNB/C1B000_2977869, dostęp: 30 marca 2015 r.
- Adamczyk D., *Europejska promocja Polski i polskiej literatury w przekładach w początku XX wieku*, „Kieleckie Studia Bibliologiczne” 2000, t. 5, s. 30 [online, http://www.ujk.edu.pl/ibib/studia/pdf/5/europejska_promocja.pdf, dostęp: 3 lutego 2015 r.].
- Chotkowski W., [recenzja książki *Kościół katolicki a Katarzyna II, 1772–1784*], „Kwartalnik Historyczny” 1911, nr 3–4, s. 517–529.
- Chotkowski W., *Historia polityczna Kościoła w Galicyi za rządów Maryi Teresy*, t. 1, Kraków 1909.
- Dutkiewicz J., *Szymon Askenazy i jego szkoła*, Warszawa 1958.
- Filipowicz M., *Loret Maciej Sydon*, [w:] *Leksykon kultury polskiej poza krajem od roku 1939*, t. 1, red. K. Dybciak i Z. Kudelski, Lublin 2000, s. 224–226.
- Inwentarz rękopisów Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu*, t. XX, rękopisy 18631–18996, opr. A. Knychalska-Jaskulska i in., red. E. Ostromęcka, Wrocław 2016.
- Kalinka W., *Ostatnie lata panowania Stanisława Augusta. Dokumenta do historii drugiego i trzeciego podziału*, [Pamiętniki z ośmnastego wieku, t. 10, cz. 1], Poznań 1868.
- Loret M., *Attraverso la storia della Polonia*, „L'Eroica” [Milano], 1916, nr 43–47, s. 25 sq.
- Loret M., *Dwaj nuncjusze w Warszawie za Stanisława Augusta, Garampi i Archetti (1772–1784)*, „Biblioteka Warszawska” 1905, t. 4, s. 47–60.
- Loret M., *Gli artisti polacchi a Roma nel Settecento*, Milano–Roma 1929.
- Loret M., *Kasata zakonu oo. jezuitów w pierwszym zaborze pruskim*, „Biblioteka Warszawska” 1909, t. 4, s. 145–155.
- Loret M., *Kościół katolicki a Katarzyna II, 1772–1784*, [seria: *Monografie w Zakresie Dziejów Nowożytnych*], Kraków–Warszawa 1910.
- Loret M., *Kościół katolicki pod rządami Katarzyny II (w dobie pierwszego podziału 1772–1773)*, „Biblioteka Warszawska” 1909, t. 1, s. 263–285, 434–459.
- Loret M., *Kościół katolicki w początku panowania Aleksandra I (1801–1815)*, „Biblioteka Warszawska” 1913, t. 1, s. 493–520.
- Loret M., *Kwestia legalności bytu OO. Jezuitów na Białej Rusi po zniesieniu zakonu w r. 1773*, „Kwartalnik Historyczny” 1912, nr 1–2, s. 54–82.
- Loret M., *Nuncjusz Garampi o Warszawie*, „Kwartalnik Historyczny” 1907, nr 4, s. 658–659.
- Loret M., *Przyczynek do pobytu nuncjusza Garampiego w Warszawie*, „Kwartalnik Historyczny” 1906, nr 3, s. 502–511.
- Loret M., *Rzym a Polska w początku panowania Stanisława Augusta*, „Przegląd Współczesny” 1927, t. 23, s. 214–235, 501–517.
- Loret M., *Watykan a Polska (1815–1832)*, „Biblioteka Warszawska” 1913, t. 2, s. 209–240.
- Loret M., *Watykan a Polska w dobie rozbiorów (1772–1795)*, „Przegląd Współczesny” 1934, t. 49, s. 337–360.
- Loret M., *Zamach na Stanisława Augusta w świetle źródeł watykańskich*, „Biblioteka Warszawska” 1911, t. 1, s. 541–551.

- Loret M., *Życie polskie w Rzymie w XVIII w.*, Rzym 1930.
- O języku polskim w kościołach na Litwie. Memoriał błagalny złożony przez Litwinów Jego Świątobliwości Papieżowi Piusowi X i wszystkim kardynałom św. Rzymskiego Kościoła, Kowno 1906. [Egzemplarz w Bibliotece Wróblewskich Litewskiej Akademii Nauk, Vilnius kapitulos fondas, F43 24838. Co ciekawe, do egzemplarza włożona została wizytówka Macieja Loreta – tak się rzecz miała przynajmniej w czasie mojej kwerendy w Wilnie w 2015 r.].
- Płygawko D., *Benedykt XV dla Polski. 90-lecie papieskiej kolekty 21 listopada 1915 r.*, Poznań 2005.
- Stobiecki R., *Loret Maciej*, [w:] *Słownik historyków polskich*, red. M. Prosińska-Jackl, Warszawa 1994, s. 307.
- Szklarska-Lohmannowa A., *Loret Sydon Maciej*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 17, z. 4, z. 75, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1972, s. 558–559.
- Wieliczko M., *Działalność Biura Informacyjno-Prasowego w Rzymie w latach 1911–1919 w sprawie niepodległości Polski*, „Summarium” 2008, nr 37, s. 55–64.
- Wieliczko M., *Maciej Loret i jego działalność w Rzymie w latach „Wielkiej Wojny”*, „Teki Komisji Historycznej Oddziału Lubelskiego PAN” 2009, s. 114–126.
- Wojtyska H. D., *Acta Nuntiaturae Polonae*, t. 1: *De fontibus eorumque investigatione et editionibus. Instructio ad editionem. Nuntiorum series chronologica*, Romae 1990
- Żywczyński M., *Nekrologia – Maciej Loret*, „Kwartalnik Historyczny” 1949, nr 1–4, s. 332.